

Cumhuriyet İlahiyat Dergisi - Cumhuriyet Theology Journal
ISSN: 2528-9861 e-ISSN: 2528-987X
December / Aralık 2020, 24 (3): 1081-1111

**Kâfiyeci'nin Eserleri ve Arap Dil Bilimine Katkıları: Tespit,
Tasnif ve Değerlendirme**

*The Works of al-Kāfiyājī and Its Contribution to the Arabic Linguistic:
Identification, Classification and Evaluation*

Murat Tala

Dr. Öğr. Üyesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fak.,
Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı
*Assistant Professor, Necmettin Erbakan University Faculty of Theology,
Department of Arabic Language and Rhetoric
Konya, Turkey*

mtala70@gmail.com orcid.org/0000-0002-6661-3526

Article Information / Makale Bilgisi

Article Types / Makale Türü: Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Geliş Tarihi: 15 March /Mart 2020

Accepted / Kabul Tarihi: 4 June /Haziran 2020

Published / Yayın Tarihi: 15 December / Aralık 2020

Pub Date Season / Yayın Sezonu: December /Aralık

Volume / Cilt: 24 **Issue / Sayı:** 3 **Pages / Sayfa:** 1081-1111

Cite as / Atıf: Tala, Murat. "Kâfiyeci'nin Eserleri ve Arap Dil Bilimine Katkıları: Tespit, Tasnif ve Değerlendirme [*The Works of al-Kāfiyājī and Its Contribution to the Arabic Linguistic: Identification, Classification and Evaluation*]". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi-Cumhuriyet Theology Journal* 24/3 (Aralık 2020): 1081-1111.

<https://doi.org/10.18505/cuid.703882>

Plagiarism / İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. / Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Copyright © Published by Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi / Sivas Cumhuriyet University, Faculty of Theology, Sivas, 58140 Turkey. All rights reserved.

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/cuid>

Identification, Classification and Evaluation

Abstract: Al-Kâfiyâjî (d. 879/1474) is one of the fifteenth-century Şarukhan-oghullari, Ottoman and Mamlûk scholars. He wrote more than one hundred works. This article explores al-Kâfiyâjî's life and works. His works show that he is specialized in many areas such as Arab language, Arab grammar, rhetoric, historiography, hadîth and hadîth methodology, tafsîr and tafsîr methodology, fiqh and fiqh methodology, theology, mysticism, language philosophy, semantics, geometry, optic and astronomy. Al-Kâfiyâjî wrote his most important works in the fields of Arabic language and logic. His linguistic analysis in his works shows that he is a competent language scholar. He has used a linguistic, logical, scientific, and philosophical method in his works. Briefly, in this research, it was concluded that al-Kâfiyâjî wrote at least one hundred and twelve works throughout his life. The names of the ninety-four of these works have been identified. It is possible to classify the works of al-Kâfiyâjî according to following subjects: Arabic Language and Literature, Language philosophy: *Sharḥ al-i'râb 'an Qawâ'id al-i'râb*, *al-Unmûzac fi baḥth al-isti'âra*, *Sharḥ al-isti'âra*, *Risâla fî "Kâna Zayd^{un} Qâim^{an}"*, *Risâla fî "Zayd^{un} Qâim^{un}"*, *Risâla fî al-mabâḥith al-muta'alliqa bi "Ammâ"*, *Nuzhat al-mu'rib fî'l-Mashriq wa'l-Maghrib*, *Nuzhat al-aṣḥâb fî ma'salat al-kuhl*, *Ramz al-asrâr*, *al-Nisab li ahl al-adab*, *al-Ishrâq fî maratib al-ṭibâq*, *Ḥāshiyā 'ala'l-Muṭawwal*, *Risâla fî "man" al-shartiyya*. Logic: *al-Targhib fî kashf rumûz al-Tahdhîb*. Historiography: *al-Mukhtaṣar al-mufid fî 'ilm al-târikh*, *al-Naşr al-qâhir wa'l-fatḥ al-zâhir*. Al-'Aqâid and al-Kalâm: *Anwâr al-Şa'âda*, *Sharḥ al-'Aqâid al-'Aduḍiyya*, *Hāshiyā ('alâ) Sharḥ al-'Aqâid al-'Aduḍiyya*, *Sharḥ al-Mawâqif*, *Talkhîsu Sharḥ al-Mawâqif*, *al-Hidâya li bayân al-khalq wa'l-takwîn*, *Risâla fî bayân al-mu'jizât*, *Nahr al-hayât fî ma'rifat al-şifât*, *'ilm al-kumûn ve'l-burûz*, *Risâla fî qawliḥ Ta'âlâ "Lâ ya'manu makr Allâh illâ al-qawmu'l-hâsirûn"*. Quran and al-Tafsîr: *Sharḥ al-Isti'âdha wa'l-Basmala*, *Hāshiyā 'ala'l-Kashshâf*, *Sharḥ fî muḥâkamât bayna al-mutakallimîn 'ala'l-Kashshâf*, *Hāshiyā 'alâ Tafsîr al-Bayḍâwî*, *al-Zafâr wa'l-khalâs*, *al-Taysîr fî qawâ'id 'ilm al-tafsîr*, *Risâla fî 'ilm al-tafsîr wa wujûḥ al-qirâat*, *Kashf al-nikâb li'l-aṣḥâb wa'l-aḥibba (fî 'ijâz al-Qurân)*, *al-Tamhîd fî sharḥ al-tahmîd*, *Qarâr al-wajd fî sharḥ al-ḥamd*, *al-Ilmâ' bi ifâdat "Lew" li 'l-imtinâ' fî qawliḥ Ta'âlâ "Lew kâna fîhimâ âlihâtin illâ Allâh le fasadatâ, Jawâb 'an suâl fî qawliḥ Ta'âlâ "Wa'n-Najmi idhâ hawâ"*, *Nuzhat al-ikhwân fî tafsîr qawliḥ Ta'âlâ "Yâ Lûtu Innâ Rusulu Rabbika"*, *Nayl al-marâm fî tafsîr qawliḥ Ta'âlâ "Wa Mâ Rabbuka bi Zallâm"*, *al-Bishâra fî qawliḥ Ta'âlâ "Fa'tu bi sûratin min misliḥ"*, *Nuzhat al-aṣḥâb*, *al-Ghurrat al-wâḍiḥa fî tafsîr al-Fâtiḥa*, *Zakhîrat al-qaşr fî tafsîr Sûrat al-'Aşr*. Hadîth Sciences: *Mukhtaṣar fî 'ulûm al-ḥadîth*, *Manba' al-durar fî 'ilm al-athar*, *Khulâşat al-'aqwâl fî ḥadîth "Innamâ al-a'mâl bi al-niyât"*. Fiqh, Usûl al-fiqh: *Risâla fî ma'salat al-istisnâ'*, *Hāshiyā 'alâ sharḥ al-Hidâya*, *Wajîz al-nizâm fî iẓhâr mawârid al-aḥkâm*, *al-Faraḥ wa'l-surûr*, *Nashât al-şudûr fî sharḥ Kitâb al-Faraḥ wa'l-surûr*, *al-Taḥrîr li mâ dhukira fî al-Durar al-manzûm*, *Muhâwarat al-fiqhiyya*, *Risâla fî istiḡbâl al-Qibla*, *Talkhîş al-Jâmi' al-kabîr wa'l-Majma'*, *Kitâb al-Tadhkira*, *Rawḍat al-zâhira al-nâfi'a fî'l-Dunyâ wa'l-Âkhira*, *Kitâb al-mukhtasar fî 'ilm al-istibdâl*, *al-Ramz fî 'ilm al-istibdâl*, *al-Kâfi fî bayân al-şaff al-tawîl al-mustakîm*, *Mi'râj al-ṭabaqât wa râfi' al-darajât (Risâla fî ṭabaqât al-butûn li bayân al-waqf 'alâ awlâd al-awlâd)*, *al-Iḥkâm (fî ma'rifat al-Aymân wa'l-aḥkâm)*, *Farâid baḥr al-fawâid*. Politics, Advices and Morality: *Nizâm qalâid al-'iqyân*, *Sayf al-quḍât 'ala'l-bughât*, *Sayf al-mulûk*, *Sayf al-ḥaqq wa'l-nuşra 'alâ riqâb ahl al-baghy wa'l-fitna*, *al-Durrat al-âliyat al-ghâliya*. Metaphysics, Sufism, Philosophy: *al-Kâfi al-şâfi*, *Kitâb al-rawḥ fî 'ilm al-rûḥ*, *Kitâb al-rahma*, *al-Nuzha fî rawḍat al-rûḥ wa'l-nafs*, *Nashât al-bishâra bi'l-ishâra*, *Qiblat al-arwâḥ fî'l-taşawwuf*, *Nuzhat al-arwâḥ wa ghibṭat al-ashbâḥ fî'l-taşawwuf*, *Manâzil al-arwâḥ fî'l-taşawwuf*, *'Iqd al-farâid min baḥr al-fawâid (fî sharḥ Asmâ Allâh al-Husnâ)*, *al-Uns al-anis fî ma'rifat sha'n al-nafs al-nafis*. Siyar and Faḍâil: *Zayn al-faraḥ bi milâd al-Nabî (s.a.w.)*, *Mukhtasar fî 'ilm al-irshâd*, *Risâla fî'l-maḥabba*, *Qalâid al-'iqyân fî baḥr faḍâil (shahr) Rajab wa Sha'bân*. Science: *Ḥall al-ishkâl fî mabâḥith al-ashkâl fî'l-handasa*, *Sharḥ al-caghmîni fî'l-hay'a*, *ar-Ramz (fî 'ilm al-uşṭurlâb)*. Other Works: *Ramz al-khiṭâb bi rashḥ al-'iyâb (a'bâb)*, *Banât al-afkâr fî sha'n al-'itibâr*, *Kashf al-wucûḥ al-ḥasana al-mastûra bi'l-nikâb li faḍl Allâh al-Jawwâd al-Wahhâb*, *al-Kashf 'an sharaf Ahl al-Bayt al-kirâm li Afḍal al-Rusul wa'l-anâm*, *'Iqd al-farâid min taḥrîr al-*

fawâid, Risâle mustaqilla bi 'ilm al-nafs wa wucûh al-qırâa, Jawâb al-anzâr, Jawâb 'an suâl 'an Ibn al-Fârîd, Husn al-khitâm li'l-marâm min hâdhâ al-kalâm, Khitâm al-misk.

Keywords: Arabic Language and Rhetoric, Linguistics, Ottoman, Mamlûk, al-Kâfiyâjî.

Kâfiyecî'nin Eserleri ve Arap Dil Bilimine Katkıları: Tespit, Tasnif ve Değerlendirme

Öz: Muhyiddîn el-Kâfiyecî (öl. 879/1474), on beşinci yüzyıl Saruhanoğulları, Osmanlı ve Memlûklü alimlerindendir. Yüzden çok eser yazmıştır. Makale Kâfiyecî'nin hayatı ve eserlerini araştırır. Yazdığı eserler, onun, Arap dili, Arap grameri, belagat, tarih metodolojisi, hadis ve usulü, tefsir ve usulü, fıkıh ve usulü, kelâm, tasavvuf, dil felsefesi, semantik, metafizik meseleler, geometri, optik ve astronomi gibi konularda uzmanlaştığını göstermektedir. Kâfiyecî en önemli eserlerini Arap dili ve mantık sahalarında yazmıştır. Eserleri içerisinde yaptığı linguistik çözümler, onun yetkin bir dil alimi olduğunu göstermektedir. Kâfiyecî eserlerini yazarken linguistik, mantıki, ilmi ve felsefi bir yöntem kullanmıştır. Araştırmada, Kâfiyecî'nin, hayatı boyunca en az yüz on iki eser yazdığı tespit edilmiştir. Bu eserlerden, doksan altısının adı belirlenmiştir. Kâfiyecî'nin eserleri konularına göre şöylece tasnif edilebilir: Arap Dili ve Dil Felsefesi: *Şerhu'l-i'râb 'an Kavâ'id-i'râb, el-Unmûzec fî bahşî'l-isti'âre, Şerhu'l-isti'âre, Risâle fî Kâne Zeydun Kâimen, Risâle fî Zeydun Kâimun, Risâle fî'l-mebâhişî'l-mute'allika bi Emmâ, Nuzhetu'l-mu'rib fî'l-Meşriq ve'l-Mağrib, Nuzhetu'l-aşhâb fî mes'ele'ti'l-kuhl, Remzu'l-esrâr, en-Niseb li ehlî'l-edeb, el-İsrâk fî meratibi't-tibâk, Hâşiye 'ale'l-Muṭavvel, Risâle fî "men" eş-şartıyye.* Mantık: *et-Tergîb fî keşfi rumûzi't-Tehzîb.* Tarih Metodolojisi: *el-Muḥtaşaru'l-mufîd fî 'ilmi't-târîh, en-Naşru'l-kâhir ve'l-fethu'z-zâhir.* Akâid ve Kelâm: *Envâru's-Şa 'âde, Şerhu'l-'Akkâidi'l-'Aduğıyye, Hâşiye 'alâ Şerhi'l-'Akkâidi'l-'Aduğıyye, Şerhu'l-Mevâkıf, Telhîsu Şerhi'l-Mevâkıf, el-Hidâye li beyâni'l-halk ve't-tekvîn, Risâle fî beyâni'l-mu'cizât, Nehru'l-hayât fî ma'rifeti's-sıfât, 'İlmu'l-kumûn ve'l-burûz, Risâle fî Kavlihi Teâlâ "Lâ ye'menu mekr Allâhi ille'l-kavmu'l-hâsirûn" [A'râf, 7/99].* Kur'an, Kırâat ve Tefsir Bilimleri: *Şerhu'l-İsti'âze ve'l-Besmele, Hâşiye 'ale'l-Keşşâf, Şerh fî muhâkemât beyne'l-mutekellimîn 'ale'l-Keşşâf, Hâşiye 'alâ Tefsîri'l-Beydâvî, ez-Zafer ve'l-halâs, et-Teyssîr fî kavâ'idî 'ilmi't-tefsîr, Risâle fî 'ilmi't-tefsîr ve vucûhi'l-kırâat, Kesfu'n-nikâb li'l-aşhâb ve'l-aḥibbe fî 'icâzi'l-Kur'ân, et-Temhîd fî şerhi't-tahmîd, Karâru'l-vecd fî şerhi'l-hamd, el-İlmâ' bi ifâdeti Lev li'l-ımtinâ' fî kavlihi Te'âlâ "Lev kâne fihimâ âlihetun illallâh le fesedetâ" [Enbiyâ, 21/22], Cevâb 'an suâl fî kavlihi Te'âlâ "Ve'n-Necmi izâ hevâ" [Necm, 62/1], Nuzhetu'l-iḥvân fî tefsiri kavlihi Te'âlâ "Yâ Lûtu İnnâ Rusülü Rabbike" [Hûd, 11/81], Neylu'l-merâm fî tefsîri kavlihi Te'âlâ "Ve Mâ Rabbuke bi Zallâm" [Fussilet, 41/46], el-Bişâra fî kavlihi Te'âlâ "Fe'tû bi sûratin min mişlih" [Bakara, 2/23], Nuzhetu'l-aşhâb, el-Ğurratu'l-vâdıha fî tefsîri'l-Fâtîha, Zehîratu'l-kaşr fî tefsiri Sûrati'l-'Aşr.* Hadis Bilimleri: *Muḥtaşar fî 'ulûmi'l-hadîs, Menbe'u'd-durer fî 'ilmi'l-eşer, Hulâsatu'l-'akvâl fî hadîsi "İnne'ma'l-a'mâlu bi'n-niyât".* Fıkıh, Usûl ve Fetva: *Risale fî mes'ele'ti'l-istisnâ', Hâşiye 'ala şerhi'l-Hidâye, Vecîzu'n-nizâm fî izhâri mevâridi'l-aḥkâm, el-Feraḥ ve's-surûr fî beyâni'l-mezâhibi'l-erba'ati fî'l-uşûr, Neşâtu's-sudûr fî şerhi Kitâbi'l-Feraḥ ve's-surûr, et-Tahrîr lima zukira fî'd-Dureri'l-manzûm, Muhâveratu'l-fıkhıyye, Risâle fî'stikbâli'l-Ḳible, Telhîsu'l-Câmi'i'l-kebîr ve'l-Mecma', Kitâbu't-Tezkira/Risâle fî'l-vaḳf, Ravdatu'z-zahira en-nâfi'a fî'd-Dünya ve'l-Âhira, Kitâbu'l-muḥtaşar fî 'ilmi'l-istibdâl, er-Remz fî 'ilmi'l-istibdâl, el-Kâfi fî beyâni's-saffi't-tavli'l-mustakîm, Risâle fî ṭabaḳâti'l-butûn li beyâni'l-vaḳf 'alâ evlâdi'l-evlâd, el-İḥkâm fî ma'rifeti'l-Eymân ve'l-aḥkâm, Ferâid bahri'l-fevâid.* Siyasetname, Adap ve Ahlak: *Nizâmı ḳalâidi'l-'ıkyân, Seyfu'l-kuḳdât 'ale'l-buġât, Seyfu'l-mulûk ve'l-ḥukkâm el-murşid lehum ilâ sebîli'l-Haḳḳ ve'l-aḥkâm, Seyfu'l-haḳḳ ve'n-nuşra 'alâ riḳâbi ehlî'l-baġy ve'l-fitne, ed-Durratu'l-'âliyetu'l-ġâliye.* Metafizik, Tasavvuf ve Felsefe: *el-Kâfi eş-şâfi, Kitâbu'r-ravḥ fî 'ilmi'r-rûh, Kitâbu'r-raḥme fî beyâni aḥvâli 'alemi'l-berzâh, en-Nuzhe fî ravdati'r-rûh ve'n-nefs, Neşâtu'l-bişâra bi'l-işâra fî kibleti'l-ervâh, Ḳibletu'l-ervâh fî't-taşavvuf, Nuzhetu'l-ervâh ve ġibtatu'l-eşbâh fî't-taşavvuf, Menâzilu'l-ervâh fî't-taşavvuf, Ikdu'l-ferâid min bahri'l-fevâid fî şerhi Esmâillâhi'l-husnâ, el-Unsu'l-enîs fî ma'rifeti şe'ni'n-nefsi'n-neffs.* Siyer, İrşat ve Fazâil: *Zeynu'l-ferah bi mülâdi'n-Nebî (s.a.v.), Muḥtaşar fî 'ilmi'l-irşâd, Risâle fî'l-maḥabbe, Ḳalâidu'l-'ıkyân fî bahri faḳâili Raceb ve Şa bân.* Fen Bilimleri: *Hallu'l-işkâl fî mebhâşi'l-eşkâl fî'l-hendese, Şerhu'l-caġmîni fî'l-hey'e, er-Remz fî 'ilmi'l-uşturlâb.* Diğer Eserleri: *Remzu'l-*

1084 | Murat Tala. Kâfiyeci'nin Eserleri ve Arap Dil Bilimine Katkıları: Tespit, ...

hıtâb bi raşhi'l-'ıyâb, Benâtu'l-efkâr fi şe'ni'l-'ıtibâr, Keşfu'l-vucûhi'l-âsene'l-mestûra bi'n-nikâb li fağlillâhi'l-Cevâdi'l-Vehhâb, el-Keşf'an şerafi Ehli'l-Beyti'l-kirâm li eğdali'r-rusuli ve'l-enâm, 'Ikdu'l-ferâid min taħrîri'l-fevâid, Risâle mustakille bi 'ilmi'n-nefs ve vucûhi'l-kirâa, Cevâbu'l-enzâr, Ğusnu'l-hıtâm li'l-merâmi min haẓa'l-keġâm, Ğıtâmu'l-misk.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belâgatı, Dil bilim, Osmanlı, Memluk, Kâfiyeci.

Giriş

Muhyiddîn el-Kâfiyeci (öl. 879/1474), Saruhanoğulları, Osmanlı ve Memlukler dönemlerine şahit olmuş bir âlim olarak nitelenebilir. Araştırmanın ilerleyen kısımlarında eserleri irdelenirken zikredileceği üzere, Kâfiyeci yüzün üzerinde eser kaleme almıştır. Bu noktada Kâfiyeci'nin eserlerinin tespit ve tasnifi hususları oldukça problemlidir.

Kâfiyeci hakkında yapılan geçmiş araştırmalardan çoğu Kâfiyeci'nin eserlerini neşredenlerin, eserlerin baş tarafına yazdıkları araştırma kısımlarıdır. Bu araştırmalar arasında, Kâfiyeci'nin eserleri açısından en hacimli olanlarından biri İsmail Cerrahoğlu'nun *et-Teysîr* adlı eserin neşrine yazdığı giriştir. Kâfiyeci'nin eserleri üzerine yapılan çalışmalardan diğer bazılarında, özellikle de istifade ettiklerimize, araştırmamızın ilgili yerlerinde referans gösterirken işaret edilmiştir. Kısaca, Kâfiyeci üzerine yapılan araştırmalarda onun eserleri hakkında bazı bilgiler mevcuttur. Ancak, Kâfiyeci'nin hayatı ve eserlerini aydınlatmaya yönelik tam bir monografiye rastlanmamıştır. Yine, bu araştırmalarda onun eserlerinin tamamını tespit etme ve onları konularına göre tasnif etme gayreti pek az görülmektedir. Dil bilimsel eserleri ise özel olarak ve bütünlüklü bir şekilde irdelenmemiştir.

Bu makale Kâfiyeci'nin hayatı, eserlerinin tespiti, tespit edilen eserlerinin konularına göre tasnifi ve Arap diline katkılarını ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda makalede öncelikle Kâfiyeci'nin hayatı ve eserlerini incelemeye çalışacağız. Tespit edebildiğimiz tüm eserlerini konularına göre tasnif edeceğiz. Konusu tespit edilemeyenleri *Diğer Eserleri* başlığı altında toplamaya çalışacağız. Kâfiyeci'ye nispeti hususunda şüphe meydana gelenleri ise yine ayrı bir başlık altında ele alacağız. Kâfiyeci'nin eserlerini zikrederken, aynı mahiyette olduğuna kanaat getirdiğimiz eser isimlerini, ilk ismi yazdıktan sonra parantez içerisinde zikredeceğiz. Ayrıca kelime ziyadelerini de cümle içerisinde parantez arasında zikredeceğiz. Daha sonra Kâfiyeci'nin dil bilimsel eserlerini yakından irdedeceğiz. Kâfiyeci'nin eserleri ve dil bilimci yönü konusunda genel bir değerlendirme yaptıktan sonra, araştırma neticesinde ulaştığımız sonuçları açıklayacak ve bazı önerilerde bulunacağız.

Şimdi Kâfiyeci'nin hayatı ve eserlerini şu şekilde ele almak mümkündür.

1. Muhyiddîn el-Kâfiyeci

Kâfiyeci'nin ismi, nisbesi, doğumu, ölümü ve ilmi şahsiyeti gibi hususlar şöylece özetlenebilir.

1.1. İsmi ve Nisbesi

Tam adı Muhyiddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Suleymân b. Sa'd b. Mes'ûd el-Mahyevî el-Bergâmî er-Rûmî el-Ħanefî el-Kâfiyeci (öl. 879/1474) şeklinde zikredilir.¹ Kâfiyeci'nin

¹ Şemsuddîn Muhammed b. Abdurrahmân es-SeĦâvî, *eđ-Dav'u'l-lâmi' li ehli'l-Ħarni't-tâsi'* (Kahire: Mektebetu'l-Kudsî, 1353), 7/259; Celâluddîn Abdurrahman es-Suyûtî, *Buġyetu'l-vi'ât fi şabakâti'l-luġaviyyin ve'n-nuĥât* (Kâhire: Matba'atu 'İsâ el-Bâbi el-Ħalebî ve Şerikâhu, 1964), 1/117; Muhammed b. Ahmed b. İyâs, *Bedâi'u'z-zuhûr fi vakâi'i'd-duhûr* (Kahire: Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-Arabiyye, 1972), 3/98; Ebu'l-Ħayr 'İsâmuddîn Ahmed b. Mustafa -Taşköprizâde, *eş-Şekâiku'n-nu'mâniyye fi 'ulemâi'd-Devleti'l-'Usmâniyye* (Beyrut: Dâru'l-kitâbi'l-arabî, 1975), 40; Ebu'l-Fellâh Abdulĥay b. el-'İmâd el-Hanbelî, *Şezerâtu'z-zeheb fi aĥbâri men zeheb* (Kahire: Mektebetu'l-Kudsî, 1350), 7/326; Muhammed b. Ali eş-Şevkânî, *el-Bedru't-tâli' bi meĥâsini men bâde'l-Ħarni's-sâbi'* (Kâhire: el-Matba'atu's-Sa'âde, 1348/1929), 2/181; Muhammed Abdulĥay el-Leknevî, *el-Fevâidu'l-behiyye fi*

babasının adı Muhyiddin Mehmed'dir.² Kâfiyeci, İbnu'l-Hâcib'in (öl. 646/1249) Arap grameri sahasında yazdığı *el-Kâfiye*'si ile çok meşgul olduğu için "Kâfiyeci" lakabıyla meşhur olmuştur.³

1.2. Doğumu

Kâfiyeci'nin doğumu hususunda 780/1378, 788/1386, 790/1388 ve 801/1399 yılları gibi muhtelif tarihlere rastlanır.⁴ Sehâvî (öl. 902/1497) onun 790/1388 tarihinden önce doğduğunu, 801/1399 tarihinin hatalı olduğunu belirtir.⁵ Suyûtî (öl. 911/1505) bir eserinde onun "800/1388 senesinden önce",⁶ diğerinde ise 788/1386 yılında doğduğunu vurgular.⁷ Bu konuda 788/1386 yılını esas almak daha tutarlı görünmektedir.⁸

Kâfiyeci'nin Bergama'da⁹ ve Saruhanoğulları diyarındaki Kökçekî/Gökçeköy mıntıkasında [Bugün Manisa'ya bağlı Saruhanlı ilçesindeki Gökçeköy] doğduğu şeklinde¹⁰ farklı rivayetler vardır. Manisa'nın merkez olduğu bölge Saruhanoğulları döneminde Alaşehir-İzmir körfezi, Bergama-Turgutlu ve Kemaliye'nin güneyini içine alıyordu.¹¹ Kaynaklarda Kâfiyeci'nin doğum yerinin Osmanoğulları bölgesinde bulunduğu¹² dair göndermeler ihtiyatla karşılanmalıdır. Zira onun doğduğu tarihte Manisa Osmanlı idaresine bağlı değildi.¹³

1.3. Tahsil Hayatı

Kâfiyeci ilk eğitimini memleketinde almıştır. Acem ve Tatar diyarına gittiği, oradaki seçkin âlimlerden ders aldığı,¹⁴ Tebriz'de okuduğu da belirtilmiştir.¹⁵ Kâfiyeci ilim hayatına sonra Şam'da devam etmiştir. Hac görevini eda ettikten sonra Kudüs'e gitmiş, orada üç yıl kaldıktan sonra 830/1427 yılı dolaylarında Kahire'ye yerleşmiştir.¹⁶ Kâfiyeci, Kâhire'ye geldiğinde idarenin başında el-Eşref Barsbay (öl. 841/1439) vardır.¹⁷ Orada Berkûkiyye Medresesi'nde uzunca bir müddet kalmıştır.¹⁸

terâcimi'l-Ĥanefiyye (Beyrut: Şeriketu Dâri'l-Erkâm, 1324), 278; Franz Rosenthal, "al-Kâfiyadjî", *The Encyclopaedia of Islam*, ed. E. van Donzel - B. Lewis - Ch. Pellat (Leiden: E. J. Brill, 1997), 4/414.

² Hasan Gökbülüt, "Kâfiyeci", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/154.

³ Sehâvî, *ed-Āv'u'l-lâmi*, 7/259; Suyûtî, *Buġyetu'l-vu'ât*, 1/117; Taşköprizâde, *eş-Şekâiku'n-nu'mâniyye*, 40; Leknevî, *el-Fevâidu'l-behiyye*, 278.

⁴ Gökbülüt, "Kâfiyeci", 24/154.

⁵ Sehâvî, *ed-Āv'u'l-lâmi*, 7/259.

⁶ Celâluddîn Abdurrahman es-Suyûtî, *Ĥusnu'l-muĥâdara fî târîĥi Mışra ve'l-Kâhira*, nşr. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim (Kâhire: Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-'Arabiyye, 1967), 1/549.

⁷ Suyûtî, *Buġyetu'l-vu'ât*, 1/117.

⁸ Kâfiyeci, *Kitâbu't-Taysîr fî kavâ'idî 'ilmi't-tafsîr*, nşr. İsmail Cerrahoğlu (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1989), neşredenin girişi, 8.

⁹ Kâfiyeci, *Kitâbu't-Taysîr* (Ankara: 1989), neşredenin girişi, 7.

¹⁰ Sehâvî, *ed-Āv'u'l-lâmi*, 7/259.

¹¹ Feridun Emecen, "Manisa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/578, 581-582.

¹² Sehâvî, *ed-Āv'u'l-lâmi*, 7/259.

¹³ Emecen, "Manisa", 27/578.

¹⁴ Suyûtî, *Buġyetu'l-vu'ât*, 1/117.

¹⁵ bk. Taşköprizâde, *eş-Şekâiku'n-nu'mâniyye*, 40; Arthur J. Arberry, *The Chester Beatty Library: A Handlist of the Arabic Manuscripts* (Dublin: Hodges, Figgis - Co. Ltd., 1958), 3/Plate 93 Autograph of al-Kâfiyadjî (3666).

¹⁶ Gökbülüt, "Kâfiyeci", 24/154.

¹⁷ Suyûtî, *Buġyetu'l-vu'ât*, 1/117.

¹⁸ Rivayet edildiğine göre bu medrese, Zâhir Berkûk'un inşa ettiği ve dört mezhebin fıkhıyla birlikte, tefsir, hadis ve Kur'ân kırâatı derslerinin okutulduğu bir okuldur. bk. Ebu'l-Mehâsin Yûsuf b. Taġrî Berdî el-Atabekî, *en-Nucûmu'z-zâhira fî mulûki Mışra ve'l-Kâhira* (Kahire: Matba'atu Dâri'l-Kutubi'l-Mışriyye, 1929), 12/113; 13/19.

1.4. Hocaları

Kâfiyeci muhakkik âlimlerden ders almıştır.¹⁹ Şemsuddîn Muhammed el-Bisâtî (öl. 842/1439)²⁰ ve İbn Hacer el-'Askalânî (öl. 852/1449) gibi âlimlerle görüşmeleri olmuştur. Ancak genel olarak hocaları arasında Teftâzânî'nin (öl. 792/1390) öğrencisi Burhânuddîn Haydar b. Maḥmûd eş-Şîrâzî²¹ el-Herevî el-Hâvâfî (öl. 820/1417 yılından sonra),²² İbn Melek -İbn Firişte (öl. 821/1418 yılından sonra), Hâfîzuddîn Muhammed el-Bezzâzî (öl. 827/1424), Molla Şemsuddîn Fenârî (öl. 834/1431) ve Şemsuddîn Muhammed b. İbrahim eş-Şîrâzî (öl. 854/1450), Abdu'l-Vâcîd b. Muhammed el-Kütâhî (öl. 838/1434)²³ gibi âlimleri saymak mümkündür.²⁴

1.5. Öğrencileri

Kâfiyeci'nin öğrencileri arasında Taḳîyyuddîn b. Muşşir, Şihâbuddîn Ahmed b. Esed (öl. 872/1468), İbn Muşşir (öl. 893/1488), Abdulkâdir b. Ahmed ed-Demîrî (öl. 895/1490), Ebu's-Se'âdât el-Bulkînî (öl. 896/1491), Celâluddîn es-Suyûtî (öl. 911/1505), Bedruddîn Muhammed b. Cum'a (öl. 924/1518), Zekeriyâ el-Ensârî (öl. 926/1520) ve es-Sa'dî (öl. 900/1495) gibi âlimler yer almaktadır. Kâfiyeci'nin talebelerinden bazıları daha o hayattayken kendini yetiştirip büyük birer âlim olmuştur. Öte yandan Kâfiyeci'nin yetiştirdiği birçok öğrenci arasında Taḳîyyuddîn el-Hısnî (öl. 881/1476) gibi daha onun rahle-i tedrisinde bulunmadan önce ilimde büyük derecelere ulaşmış âlimler vardır.²⁵

1.6. İhtisas Alanları

Kâfiyeci, usûl-i luga, nesir, i'râb, meânî, beyân, mantık, kelâm, usûl-i fıkıh, cedel, optik/menâzır, hikmet, geometri, hendese, astronomi, tıp, fıkıh, tefsir, hadis ilimleri, tasavvuf, tarih gibi alanlarda uzmanlaşmış ve çok sayıda eser kaleme almıştır.²⁶

Kâfiyeci, "imâm" ve "muhakkik" sıfatlarıyla öne çıkmaktadır.²⁷ Onun asıl otorite olduğu alanlar aklî ilimler ve dil ilimleridir. Suyûtî'nin açıklamalarından hareketle, hocası Kâfiyeci'nin ilmi hususiyeti "aklı ilimlerin hepsinde imâm/otorite", fıkıh ve tefsir ilimlerinde "yetkin uzman" ve hadis ilminde "özel görüş sahibi ve meseleleri tartışacak kadar yetkin" şeklinde ortaya çıkmaktadır.²⁸ İbn Hacer el-'Askalânî, 842 senesinde, *Şerhu Nuḥbeti'l-fiker* adlı eserin bir nüshası üzerine, Kâfiyeci'yi "eş-seyh, el-imâmu'l-evḥad, el-fâdîlu'l-bâri', cemâlu'l-muder-

¹⁹ Şehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi'*, 7/260.

²⁰ Şemsuddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Naîm b Muhammed eṭ-Ṭâî el-Bisâtî. Hakında daha fazla bilgi için bk. Şehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi'*, 7/5; Suyûtî, *Buḡyetu'l-vu'ât*, 1/32.

²¹ Ebu'l-Ḥayr 'İsâmuddîn Ahmed b. Mustafa -Taşköprizâde, *Miftâhu's-sa'âde ve mişbâhu's-siyâde fi mevdû'âti'l-ülûm* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1985), 1/195.

²² bk. İbnu'l-İmâd, *Şezerâtu'z-zeheb*, 7/145.

²³ Kâfiyeci'nin bu hocasının bazı eserleri günümüze ulaşmıştır. bk. Abdu'l-Vâcîd b. Muhammed el-Kütâhî *İhtiyârât fi Şerhi'n-Nukâye* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 2007). Eserin diğer bazı nüshaları için bk. Fatih 2008, 1834; Kadızâde Mehmed, 167, 168; Molla Çelebi, 63; Süleymaniye, 514; Yeni Câmi 481; Beyazıt, 2438.

²⁴ Kâfiyeci, *Kitâbu't-Taysîr* (Ankara: 1989), neşredenin girişi, 8; Kâfiyeci, *et-Teyisr fi kavâ'idî 'ilmi't-tefsîr*, nşr. Nâsır Muhammed el-Maṭrûdî (Beyrut: Dâru'l-Çalem - Dâru'r-Rifâ'î, 1990), neşredenin girişi, 33-36; Gökbulut, "Kâfiyeci", 24/154.

²⁵ Muhammed b. Muhammed b. Ebî Bekr b. Hâlid b. İbrahim es-Sa'dî el-Mısrî el-Hanbelî bk. Şehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi'*, 9/58; Şemsuddîn Muhammed b. Abdurrahmân es-Seḥâvî, *ez-Zeyl 'alâ Raf'i'l-isr ev Buḡyetu'l-ulemâ' ve'r-ruvât*, nşr. Cevde Hilâl - Muhammed Maḥmûd Şubḥ (Kahire: Dâru'l-Mısrîyye, ts.), 309; Kâfiyeci, *et-Teyisr* (Beyrut: 1990), neşredenin girişi, 36-44.

²⁶ Suyûtî, *Buḡyetu'l-vu'ât*, 1/117; Şehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi'*, 7/261; Taşköprizâde, *eş-Şekâiku'n-nu'mâniyye*, 40.

²⁷ Suyûtî, *Husnu'l-muḥâḍara*, 1/549.

²⁸ Suyûtî, *Buḡyetu'l-vu'ât*, 1/117.

risin, muffedu't-âlibin" gibi ifadelerle övdükten sonra, ona, kendisinin bütün rivayetlerini rivayet edebileceğine dair yazılı icazet vermiştir.²⁹ Bu durum Kâfiyeci'nin hadis ilimlerinde yetkinliğinin göstergesidir. Nitekim Kâfiyeci, bazı hadis icâzet silsilelerinde İbn Hacer'den hemen sonraki halkada yer alır.³⁰

Kâfiyeci'nin çok sayıda edebi metni ezberlediği ve onları eserlerinde kullandığına işaret edilmiştir.³¹ Sehvâvî, onun bazı ilimleri icat etmiş olabileceğini belirtmiştir.³²

Kâfiyeci ilgi alanları ve ritimleri geniş bir çerçevede çalışarak bilgi üretip birçok alanda eser vermiştir. En önemli kitaplarını Arap grameri ve mantık ilimlerinde yazdığı vurgulanmıştır. Yine Kâfiyeci'nin mantık ustalığının, çalışmalarına konuyu biçimsel mantık ilkeleri temelinde [tasavvurât-tasdîkât] düzenleme açısından yansıdığına işaret edilmiştir. Özellikle mistisizm ve tarihçilik konusundaki çalışmalarında olduğu gibi bazı eserlerinin, yeni disiplinler kurmak için bilinçli bir girişim izlenimi verdiği ifade edilmiştir.³³

1.7. Görevleri ve Devlet İdarecileri Nezdindeki Konumu

Kâfiyeci resmi ve gayri resmi olarak muhtelif görevler üstlenmiştir. Bunlardan bazılarını şu şekilde sıralamak mümkündür: el-Melikü'l-Eşref Barsbay Türbesi Meşihatlığı görevini üstlenmiş,³⁴ daha sonra ez-Zâhir Çakmak onu 842/1439 senesinde Eşref Şa'bân Zâviyesi³⁵ meşihatlığına tayin etmiştir.³⁶ Kâfiyeci, İbnu'l-Humâm'dan (öl. 861/1457) sonra,³⁷ Eşref İnâl tarafından 858/1454 yılında Şeyhûniyye meşihatlığı görevine atanmıştır.³⁸

Sehvâvî'nin ifadelerinden anlaşıldığı kadarıyla birçok sultan Kâfiyeci'yi övgüyle anmıştır. Fâtih Sultan Mehmed Han onunla yazışmıştır.³⁹ Bu bağlamda Osmanlılar ve Memlukler arasında siyasi ve ilmi yazışmalar yapıldığına işaret edilmiştir.⁴⁰

1.8. Toplumsal Olaylar Karşısındaki Tutumu

875 senesinin Muharrem ayında (Temmuz 1470) Mısır'da bütün yiyecek fiyatları aşırı pahaladır. Ekmek pazarda az bulunur hale gelir. Bir *irdeb* buğdayın (150 kg)⁴¹ fiyatı yedi *Eşrefiyye* olur.⁴² Bu ekonomik sıkıntılara ek olarak İbnu'l-Fârîz'ın şiirleri etrafında gelişen ve

²⁹ Sehvâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi*, 7/261.

³⁰ Muhammed el-Emîn b. Fazlillâh el-Muhibbî, *Ḥulâşatu'l-eşer fi a'yâni'l-ğarni'l-hâdî 'aşar* (Kahire: el-Matba'atu'l-Vehbiyye, 1284/1868), 4/175.

³¹ Sehvâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi*, 7/261.

³² Sehvâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi*, 7/261.

³³ Bernard Weiss, "al-Kâfiyâjî (d. 879/1474)", *Encyclopedia of Arabic Literature*, ed. Julie Scott Meisami - Paul Starkey (London and New York: Routledge, 1998), 2/422.

³⁴ İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zuhûr*, 3/98.

³⁵ Ebu'l-Faḍl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Hacer el-Askalânî, *ed-Dureru'l-Kâmine* (Ḥaydarâbâd: Dâiratu'l-Me'ârif el-Osmâniyye, 1348/1929), 2/288; İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zuhûr*, 2/212-238.

³⁶ Kâfiyeci, *et-Teysîr*, (Beyrut: 1990), neşredenin girişi, 44.

³⁷ Suyûṭî, *Buğyetu'l-vu'ât*, 1/117.

³⁸ İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zuhûr*, 3/98; Kâfiyeci, *et-Teysîr* (Beyrut: 1990), neşredenin girişi, 44.

³⁹ Sehvâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi*, 7/261.

⁴⁰ Cihan Yüksel Muslu, *Osmanlılar ve Memluklar İslam Dünyasında İmparatorluk Diplomasisi ve Reka-beṭ*, çev. Zeynep Rona (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2016), 59-62.

⁴¹ Charles Philip İssawi, *An Economic History of The Midle East and North Africa* (New York: Columbia University Press, 1982), 59; Ünal Taşkın, *Osmanlı Devletinde Kullanılan Ölçü ve Tartı Birimleri* (Ela-zığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005), 43.

⁴² İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zuhûr*, 3/47.

toplumda âlimler arasında kutuplaşmalara neden olan bazı tartışmalar meydana gelir.⁴³ Kâfiyeci bu tartışmalardaki insafli duruşuyla dikkat çeker.⁴⁴ Kâfiyeci bu hususta bir eser kaleme alır.⁴⁵

1.9. Ölümü

Kâfiyeci 879/1474 senesinin Muharrem ayının ilk günlerinde hastalanmış ve 4 Cemâziyelevvel 879 Cuma günü sabah vaktinde (16 Eylül 1474) Kahire'de vefat etmiştir.⁴⁶ Ölümünden üç gün önce, Eşrefiyye Türbesi yakınlarında bulunan ve genellikle fakirlerin defnedildiği bir kabristanda kendisi için mezar hazırlatmıştır. Öldükten sonra bu mezara defnedilmiştir.⁴⁷ Kâfiyeci'nin ölüm yılı hakkında zikredilen 873/1468, 888/1483 ve 899/1494 şeklindeki tarihler isabetli değildir.⁴⁸ Son tahlilde Kâfiyeci'nin 788/1386 yılında doğduğu rivayeti esas alınacak olursa, onun yaklaşık 88 yıl yaşadığı ifade edilebilir.

Kâfiyeci hakkında çağdaşı eş-Şihâb el-Manşûrî birçok methiye ve mersiye söylemiştir.⁴⁹

2. Eserleri

Kâfiyeci'nin eserleriyle ilgili tasniflere geçmeden önce şunları belirtmekte fayda görülmektedir.

Biyografi kitaplarında Kâfiyeci'nin eserlerinin sayısı hakkında muhtelif rivayetler zikredilmiştir. Seḥâvî (öl. 902/1497) onun eserlerinin yüzü aştığını ve çoğunluğunun küçük hacimli risalelerden ibaret olduğunu vurgulamıştır.⁵⁰ Suyûtî, hocası Kâfiyeci'nin kendi eserlerinden bazılarının ismini unuttuğunu belirttiğini ifade etmiştir.⁵¹ Buna göre Kâfiyeci'nin eserlerinin sayısı hakkında kesin bir rakam vermek şu an için mümkün görünmemektedir.

Kâfiyeci'nin birçok eseri, onun kendi kaleminden çıktığı orijinal haliyle günümüze ulaşmıştır.

Örnek:

Şekil 1: Kâfiyeci'nin *ez-Zafer ve'l-Ḥalâş* adlı eserinin son sayfası⁵²

⁴³ İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zuhûr*, 3/47. Zeynüddîn Abdülbâsıt b. Halîl b. Şâhîn el-Malatî el-Hanefî, *Neylu'l-emel fi zeyli'd-duvel*, nşr. @Umer Abdusselâm Tedmurî (Beyrut: Mektebetu'l-Asriyye, 2002), 6/423.

⁴⁴ İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zuhûr*, 3/47. Söz konusu tartışmalar için bk. Ali Çoban, "XV. Yüzyıl Memlûkler Dönemi Mısır'ında İbnü'l-Fârız Tartışmaları: Taraflar-Tenkitleler", *İslam Te'lif Geleneğinde Biyografi Yazıcılığı*, ed. Hidayet Aydar (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2018), 218-222.

⁴⁵ İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zuhûr*, 3/48.

⁴⁶ Suyûtî, *Ḥusnu'l-muḥâḍara*, 1/549.

⁴⁷ Seḥâvî, *ed-Ḍav'u'l-lâmi*, 7/261; Muhamûd b. Süleyman el-Kefevî, *Ketâibu a'lâmi'l-aḥyâr min fuḳahâi mezhebi'n-Nu'mân el-Muḥtâr* (İstanbul: Millet Kütüphanesi, Feyzullah Efendi, 1381), 357a-358b.

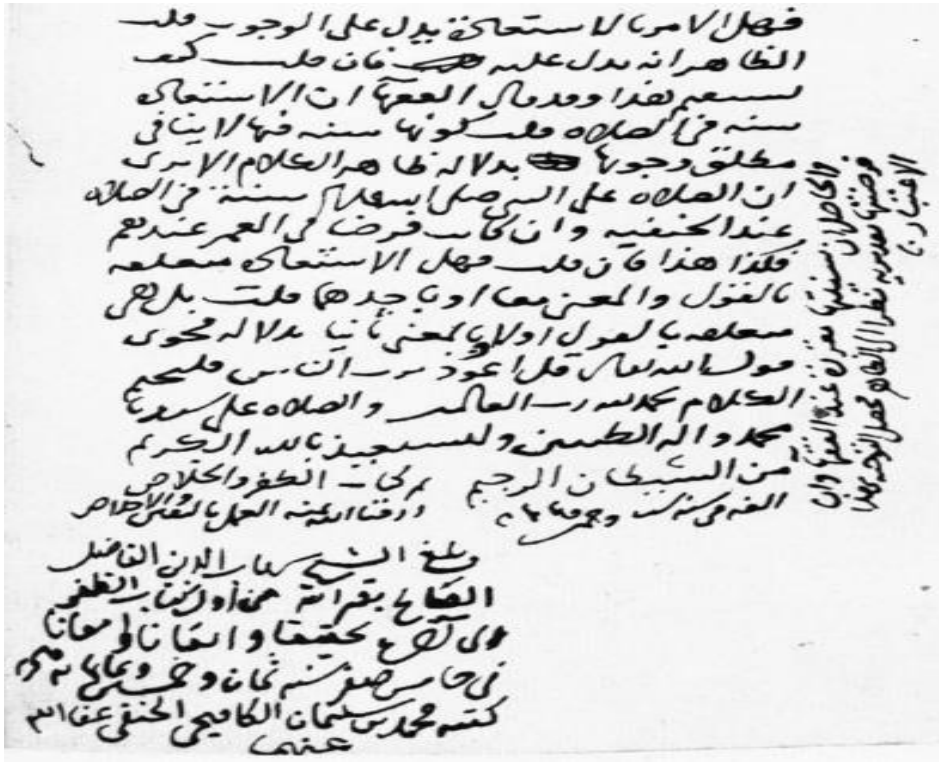
⁴⁸ Gökbülüt, "Kâfiyeci", 24/154.

⁴⁹ Celâluddîn Abdurrahman es-Suyûtî, *el-Muncem fi'l-mu'cem mu'cemu şuyûḥi's-Suyûtî*, nşr. İbrahim Bâcis Adulmecîd (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1995), 183-186.

⁵⁰ Seḥâvî, *ed-Ḍav'u'l-lâmi*, 7/260.

⁵¹ Suyûtî, *Buğyetu'l-vu'ât*, 1/117.

⁵² bk. Arberry, *The Chester Beatty Library: A Handlist of the Arabic Manuscripts*, 3/Plate 93 Autograph of al-Kâfiyadî (3666).

Kâfiyeci'nin kelâm ilmiyle alakalı *Kitâbu'l-envâr* adlı eserinin Süleymaniye Kütüphanesi'nde kayıtlı nüshalarından birinin sonunda, bir öğrencisine verdiği icâzet yer alır. Bu icâzette Kâfiyeci telif ettiği eserlerin sayısının altmış küsura ulaştığını belirtir.⁵³ Eserin sonundaki kırâat kaydından hareketle Kâfiyeci'nin bu beyanının ve icâzetin 13 Rabûlevvel 861/8 Şubat 1457 tarihli olduğu ifade edilebilir.

⁵³ Kâfiyeci, *Kitâbu'l-envâr* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Reisülküttab Mustafa Efendi, 1188), 31b.

Şekil 2: İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Reisülküttab, 1187, 31b.

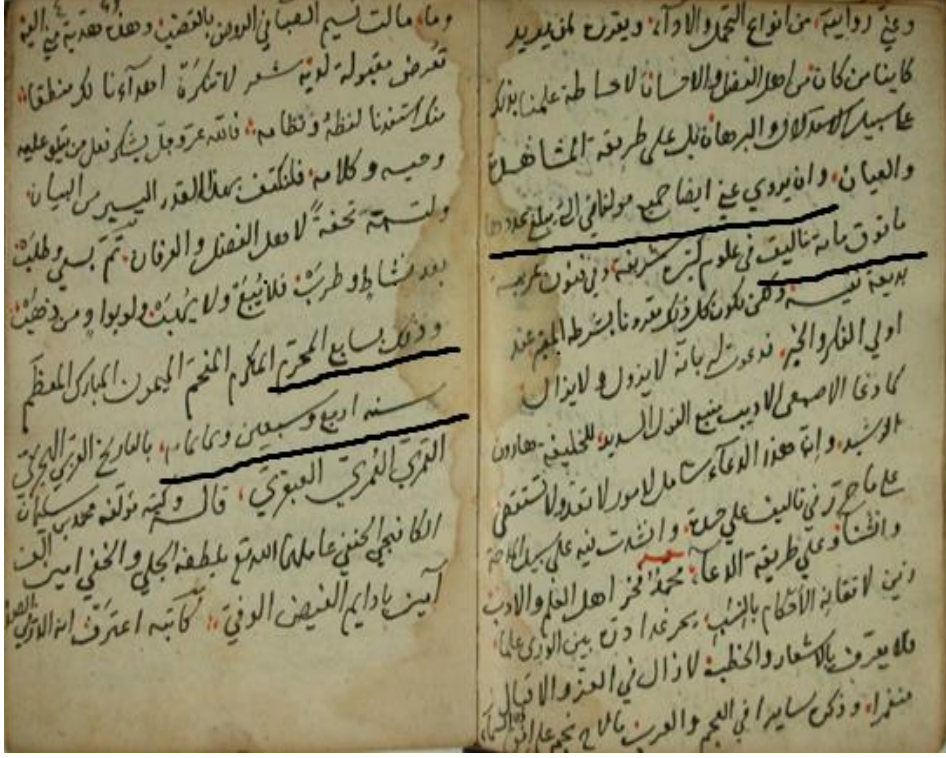
"Sonra o, bütün eserlerimi ve diğer eserleri [okutma/rivayet etme] hususunda benden icâzet istedi. Ben de ... bütün eserlerimi -ki onların sayısı altmış küsura ulaşmıştır- benden rivayet etme hususunda ona icâzet verdim."⁵⁴

Yine Kâfiyeci Süleymaniye Kütüphanesi'nde kayıtlı başka bir mecmuada yer alan 7 Muharrem 874 / 17 Temmuz 1469 tarihli başka bir icâzetnamede eserlerinin yüzden fazla olduğunu vurgular.⁵⁵

⁵⁴ bk. Süleymaniye Kütüphanesi, Reisülküttab Mustafa Efendi, 1188, 31b.

⁵⁵ bk. Süleymaniye Kütüphanesi, Lâleli, 1906-M, 48b-49a.

Şekil 3: Süleymaniye Kütüphanesi, Lâleli, 1906-M, 48b-49a.

“Şeyh-i zâhid, ârif-i kâmil-i mükemmel Şemsuddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Hâlid b. Suleymân b. Muhammed el-Hanefî –Allah Teâlâ ona açık ve gizli lütüflarıyla muamele etsin. Âmîn.-, ... okutma, ders verme, fetvâ ve telif hususlarında ... benden bütün eserlerimi –ki onların sayısı yüzü aşmıştır– rivayet etmesine icâzet vermemi istedi.”⁵⁶

Kısaca, Kâfiyeci'nin eserlerinden bazılarının sadece ismi bilinmekte içeriği ve hacmi hakkında elimizde somut veriler bulunmamaktadır. Araştırmada tespit edilen eser isimleri ve rakamlardan hareketle, onun eserlerinin sayısının yüzü aştığına dair beyanın kesretten kinaye olmadığı ifade edilebilir.

Kâfiyeci'nin tespit edebildiğimiz eserlerini şu şekilde tasnif etmek mümkündür.

2.1. Arap Dili ve Dil Felsefesi

Kâfiyeci'nin dil bilim ve dil felsefesi konulu eserleri ilerleyen bölümlerde ele alınacaktır.

2.2. Mantık

1. *et-Tergîb fî keşfi rumûzi't-Tehzîb*,⁵⁷ (*Şerhu Kitabı Tehzîbi'l-mantık ve'l-keîâm*).⁵⁸

⁵⁶ bk. Süleymaniye Kütüphanesi, Lâleli, 1906-M, 48a-48b.

⁵⁷ Sa'duddîn et-Teftâzânî'nin *Tehzîbu'l-Mantık ve'l-Kelâm* adlı eserinin mantık kısmının şerhidir. bk. Süleymaniye Kütüphanesi, Lâleli, 2592; Lâleli, 2636; Hamidiye, 751; Reisülkütub Mustafa Efendi, 1188.

⁵⁸ Kâtib Çelebi, Mustafa b. Abdillâh -Hacı Hâlife, *Keşfu'z-zunûn 'an esâmî'l-kutub ve'l-funûn*, Tashihi: Şerafeddin Yaltkaya - Rifat Bilge (İstanbul: el-Matba'atu'l-Behiyye, 1941), 1/517; Bağdatlı İsmâil Paşa,

2.3. Tarih Metodolojisi

1. *el-Muhtaşaru'l-muffid fi 'ilmi't-târîh*.⁵⁹
2. *en-Naşru'l-kâhîr ve'l-fethu'z-zâhir*.⁶⁰

2.4. Akâid ve Kelâm

1. *Envâr-u's-Şa'ade (fi şerhi Kelimeteyi's-Şehâde)*,⁶¹ *el-Envâr fi 'ilmi't-Tevhîd*.⁶²
2. *Hâşiye ('alâ) Şerhi'l-'Akâidi'l-'Adudiyye*.⁶³
3. *Şerhu'l-'Akâidi'l-'Adudiyye li'l-Kâdî Abdirrahmân el-Îci*.⁶⁴
4. *Şerhu'l-Mevâkıf*.⁶⁵
5. *Telhîsu Şerhi'l-Mevâkıf*.⁶⁶
6. *el-Hidâye li beyâni'l-halk ve't-tekvîn*.⁶⁷
7. *Risâle fi beyâni'l-mu'cizât*.⁶⁸
8. *Nehru'l-hayât fi ma'rifeti's-şifât*.⁶⁹
9. *'İlmu'l-kumûn ve'l-burûz*.⁷⁰

Hediyetu'l-ârifîn, Esmâu'l-muellifîn ve âşârû'l-muşannifîn (İstanbul: el-Matba'atu'l-Behiyye, 1951), 2/209.

- ⁵⁹ Sehvâvî, *ed-Đav'u'l-lâmi'*, 7/260; Şevkânî, *el-Bedru't-tâli'*, 2/172. Eserin bazı nüshaları için bk. Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, 4438; Ayasofya, 3402. Bu eser neşredilmiştir. bk. Kâfiyeci, *el-Muhtaşaru'l-'ilmi't-târîh*, nşr. Muhammed Kemaleddin İzzettin (Beyrut: 'Âlemu'l-Kutub, 1990).
- ⁶⁰ Eserin bir nüshası Berlin Kraliyet Kütüphanesi 1895 numarada bulunmaktadır. bk. Franz Rosenthal, *A History of Muslim Historiography* (Leiden: E. J. Brill, 1968), 246; Şulul Kasım, *İslam Düşüncesinde Tarih Tasavvuru ve Usulü* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2008), 92.
- ⁶¹ bk. Süleymaniye Kütüphanesi, Amcazade Hüseyin Paşa, 296 (mükerrer mecmua). Ayrıca bk. Leknevî, *el-Fevâidu'l-behiyye*, 278; Hayruddîn ez-Ziriklî, *el-A'lâm kâmusu terâcim li eşheri't-ricâl ve'n-nisâ mine'l-musta'ribîn ve'l-musteşrikin* (Beyrut: Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, 1989), 2/150; Kehhâle, *Mu'cemu'l-muellifîn*, 3/333; Bağdatlı, *Hediyetu'l-ârifîn*, 2/208. Kâfiyeci'nin bu eseri üzerine bazı şerhler yazılmıştır. bk. Muhammed b. Abdurrahmân b. Muhammed el-Absî ed-Deyrî el-Hanevî, *es-Siyâdetu'l-munkâde şerhu Envârî's-sa'ade* (İstanbul: Veliyyüddin Efendi, 590, 1b-118b; Ahmed Paşa, 127, 1b-118a).
- ⁶² bk. Süleymaniye Kütüphanesi, Reisülküttab Mustafa Efendi, 0007, 1187, 1188/1; Esad Efendi, 1366/3, 1480; Amcazade Hüseyin Paşa, 296; Şehid Ali Paşa, 2734/1, 2762. Bu eser üzerine bazı araştırmalar yapılmıştır. bk. Halim Çalı, *Kâfiyeci'nin Kelam İlmindeki Yeri ve el-Envar fi İlmî-t-Tevhîd Adlı Eseri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1999).
- ⁶³ bk. Milli Kütüphane, A004621.
- ⁶⁴ Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/1144.
- ⁶⁵ Sehvâvî, *ed-Đav'u'l-lâmi'*, 7/206; Şevkânî, *el-Bedru't-tâli'*, 2/172.
- ⁶⁶ Sehvâvî, *ed-Đav'u'l-lâmi'*, 7/206.
- ⁶⁷ Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/1939; Bağdatlı, *Hediyetu'l-ârifîn*, 2/209; Bağdatlı İsmâil Paşa, *İdâhu'l-meknûn fi'z-zeyl 'alâ Keşfü'z-zunûn 'an esâmi'l-kutub ve'l-funûn*, tashih: Şerafeddin Yaltkaya - Rifat Bilge (İstanbul: el-Matba'atu'l-Behiyye, 1945), 2/220.
- ⁶⁸ Arberry bunun mucizeler hakkında bir eser olduğuna işaret eder. bk. Arberry, *A Handlist of the Arabic Manuscripts*, 3/8.
- ⁶⁹ Kâfiyeci, *Nehru'l-hayât fi ma'rifeti's-şifât* (Mektebetu'l-Mostafa, 07 Haziran 2020). Ayrıca bk. Kâfiyeci, *Şerhu'l-esmâi'l-ħusnâ*, nşr. Ahmed Receb Ebû Sâlim (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2012), neşredenin girişi, 25.
- ⁷⁰ Bu eser, konu, içerik, üslup ve ferağ kayıtlarındaki ifadeler vb. bakımlardan Kâfiyeci'nin aynı mecmuada bulunan diğer eserlerine benzemektedir. 11 Cemaziyelevvel 875 (5 Kasım 1470) tarihinde yazılmış olan eser, 878 senesinin Cemaziyelevvel'inde (Eylül-Ekim 1473) Kâfiyeci hayatta iken istinsâh edilmiştir. bk. Kâfiyeci, *'İlmu'l-kumûn ve'l-burûz* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Nuruosmaniye, 2147), 1b-7a. Eserin sonunda zikredilen "*İşâretim her faydayı içermektedir...*" (bk. Nuruosmaniye, 2147, 6b) şeklindeki şiir Kâfiyeci'ye aittir. Kâfiyeci bu şiiri 27 Zilhicce 865 (3 Ekim 1461) tarihinde tamamladığı bir kitabının ferağ kaydından önce söylemiştir. bk. Kâfiyeci, *et-Tezkira li uli'l-elbâb fi mesâilî'l-isti'âze ve'l-besmele*, nşr. Hânî el-Burâ'î (Kuveyt: Dâru'z-Zâhiriyye, 2018), 368.

10. *Risâle fî Kavlihi Teâlâ "Lâ ye'menu mekr Allâhi ille'l-kavmu'l-hâsirûn"* [A'râf, 7/99].

71

2.5. Kur'ân, Kırâat ve Tefsir Bilimleri

1. *et-Tezkira li uli'l-elbâb*⁷² (*Şerhu'l-İsti'âze ve'l-Besmele*).⁷³

2. *Hâşiye 'ale'l-Keşşâf*.⁷⁴

3. *Şerh fî muhâkemât beyne'l-mutekellimîn 'ale'l-Keşşâf*.⁷⁵

4. *Hâşiye 'alâ Tefsîri'l-Beydâvî*.⁷⁶

5. *eż-Zafer ve'l-ĥalâş*.⁷⁷

6. *et-Teysîr fî kavâ'idî 'ilmi't-tefsîr*,⁷⁸ (*et-Teysîr fî 'ilmi't-tefsîr*).⁷⁹

7. *Risâle fî 'ilmi't-tefsîr ve vucûhi'l-kırâat*.⁸⁰

8. *Keşfu'n-nikâb li'l-aşhâb ve'l-aĥıbbe (ve'l-aĥbâb) (fî 'icâzi'l-Kur'ân)*.⁸¹

9. *et-Temhîd fî şerhi't-tahmîd*.⁸²

10. *Qarârû'l-vecd fî şerhi'l-ĥamd*.⁸³

11. *el-İlmâ' bi ifâdeti "Lev" li'l-imtinâ' fî kavlihi Te'âlâ "Lev kâne fihimâ âlihetun illallâh le fesedetâ"* [Enbiyâ, 21/22].⁸⁴

12. *Cevâb 'an suâl⁸⁵ fî kavlihi Te'âlâ "Ve'n-Necmi izâ hevâ"* [Necm, 62/1].⁸⁶

⁷¹ Bu eser kataloglarda *Risâle fî'l-mesâili'l-fikhiyye* şeklinde anılmaktadır. Ancak eser kelam ilminin konularından ismet meselesiyle ilgilidir. bk. Ezher Kütüphanesi (el-Mektebetu'l-Ezheriyye), mecmûa 83287/3, 46b-47a.

⁷² Kâfiyeci, *et-Tezkira li uli'l-elbâb fî mesâili'l-isti'âze ve'l-besmele*, 114.

⁷³ Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, 2/1031. Bazı araştırmalarda bu eserin, Kâfiyeci'ye ait *Şerhu'l-isti'âze* adlı eserle aynı eser olarak telakki edilmesi isabetli değildir. bk. Kâfiyeci, *Kitâbu't-Taysîr* (Ankara: 1989), neşredenin girişi, 38.

⁷⁴ Şehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi'*, 7/260; Şevkânî, *el-Bedru't-tâli'*, 2/172.

⁷⁵ Şehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi'*, 7/260.

⁷⁶ Şehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi'*, 7/260; Şevkânî, *el-Bedru't-tâli'*, 2/172. Bu eser, Kâdî el-Ĥudât Nâsiruddîn Abdullah b. Ömer b. Muhammet b. Ali el-Beydâvî'nin *Envâru't-tenzil ve Esrâru't-te'vil* adlı eserinin bir hâşiyesi mahiyetindedir. bk. Suyûtî, *Buġyetu'l-vu'ât*, 2/50.

⁷⁷ The Chester Beatty Library, 3/nr. 3666, 7 bk. Kâfiyeci, *Kitâbu't-Taysîr* (Ankara: 1989), neşredenin girişi, 32. Bu risâle, The Chester Beatty Library, nr. 3666/7, 149-152 varakları arasındaki nüsha esas alınarak, Abdulvahid el-Cühdânî tarafından, tahkik edilerek neşredilmiştir. bk. Kâfiyeci, *eż-Zafer ve'l-ĥalâş*, nşr. Abdulvahid el-Cühdânî, *Mecelletu Âfâki's-sekâfe ve't-turâş*, 44/183-199 (Merkezu Cum'a'l-Mâcid, 2003).

⁷⁸ Suyûtî, *Buġyetu'l-vu'ât*, 1/118; Ahmed b. Muhammed el-Edirnevî, *Tabakâtu'l-mufessirîn*, nşr. Süleymân b. Sâlih (Medine: Mektebetu'l-ülüm ve'l-hikem, 1997), 343; Kehhâle, *Mu'cemu'l-muellifîn*, 3/333. Leknevî, *el-Fevâidu'l-behiyye*, 289; Ziriklî, *el-A'lâm*, 6/150; Carl Brockelmann, *Geschichte der Arabischen Litteratur Supplementband* (Leiden: E. J. Brill, 1938), 2/140.

⁷⁹ Bağdatlı, *Hediyyetu'l-ârifîn*, 2/209.

⁸⁰ Carl Brockelmann, *Geschichte der Arabischen Litteratur -GAL* (Leiden: 1943-49), 2/139.

⁸¹ Bağdatlı, *İdâhu'l-Meknûn*, 2/369; Bağdatlı, *Hediyyetu'l-ârifîn*, 2/209.

⁸² bk. Süleymaniye Kütüphanesi, Reisülküttâb Mustafa Efendi, 1187/4, 97b-144b; Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, 1/ 484; Bağdatlı, *Hediyyetu'l-ârifîn*, 2/208.

⁸³ Ziriklî, *el-A'lâm*, 6/150; Bağdatlı, *İdâhu'l-Meknûn*, 2/222; Bağdatlı, *Hediyyetu'l-ârifîn*, 2/209.

⁸⁴ Ziriklî, *el-A'lâm*, 2/150; Ahmed Teymûr Paşa, *Fehresu'l-Ĥizâneti't-Teymûriyye* (Kâhire: Matba'atu Dâri'l-Kutubi'l-Mışriyye, 1948), 2/254.

⁸⁵ Ziriklî, *el-A'lâm*, 6/150; Ahmed Teymûr Paşa, *Fehresu'l-Ĥizâneti't-Teymûriyye*, 3/254.

⁸⁶ Necm, 53/1.

13. *Nuzhetu'l-ihvân*⁸⁷ fî tefsîri kavlihi Te'âlâ "Yâ Lûtu Innâ Rusûlü Rabbike" [Hûd, 11/81].⁸⁸

14. *Neylu'l-merâm*⁸⁹ fî tefsîri kavlihi Te'âlâ "Ve Mâ Rabbuke bi Zallâm" [Fussilet, 41/46].⁹⁰

15. *el-Bişâra* fî kavlihi Te'âlâ "Fe'tû bi sûratın min mişlih" [Bakara, 2/23].⁹¹

16. *Nuzhetu'l-aşhâb*.⁹²

17. *el-Ğurratu'l-vâdîha* fî tefsîri'l-Fâtîha.⁹³

18. *Zehîratu'l-kaşr* fî tefsîri Sûrati'l-'Aşr.⁹⁴

2.6. Hadis Bilimleri

1. *el-Muhtaşar* fî 'ilmi'l-eşer.⁹⁵

2. *Menbe'u'd-durer* fî 'ilmi'l-eşer.⁹⁶

3. *Hulâşatu'l-'akvâl* fî hadîsi "İnneme'l-a'mâlu bi'n-niyyât"⁹⁷

2.7. Fıkıh, Usûl ve Fetva

1. *Risale fî mes'eleti'l-istiğnâ*⁹⁸ (*Teşrihu mes'eleti'l-istiğnâ*).⁹⁹

2. *Hâşiye 'ala şerhi'l-Hidâye*.¹⁰⁰

⁸⁷ Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, 413, 1a-48b; Bağdatlı, *Hediyetu'l-ârifin*, 2/209. Ayrıca bk. Safa Yavuz, *Muhyiddin el-Kâfiyecî'nin Nuzhetu'l-Ihvân Adlı Eserinin Edisyon Kritiği: Tefsir ve Dil Yönünden İncelenmesi* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015).

⁸⁸ Hûd, 11/81.

⁸⁹ Bağdatlı, *Hediyetu'l-ârifin*, 2/209.

⁹⁰ Fussilet, 41/46.

⁹¹ فَاتُوا بِسُورَةٍ مِّن مِّثْلِهِ "Haydin onun benzeri bir sure getirin." bk. *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006), el-Bakara 2/23. Kâfiyecî'nin bu eseri, el-Bakara 2/23 âyetiyle ilgili soru ve cevap mahiyetinde bir kitaptır. Bu eserin yazma nüshası için bk. Brockelmann, *GAL*, 2/139.

⁹² Fâtır sûresinin son âyetinin tefsiridir. bk. Süleymaniye Kütüphanesi, İzmirli İsmâil Hakkı, 3817, 1b-37b.

⁹³ Muhyiddîn b. Suleymân b. Sa'd b. Mes'ûd el-Kâfiyecî, *el-Ğurratu'l-vâdîha* fî tefsîri'l-Fâtîha, nşr. Ali Ramazan Abdülmecîd el-Ezherî (Kâhire: Dâru'l-İhsân, 2017).

⁹⁴ Kâfiyecî, *Şerhu'l-esmâi'l-husnâ*, neşredeninin girişi, 20.

⁹⁵ Leknevî, *el-Fevâidu'l-behiyye*, 279, İbnu'l-İmâd, *Şezerâtu'z-zeheb*, 7/327. Hadis terimleriyle ilgili olan bu kitap, Ali Zuveyn tarafından Seyyid Şerîf el-Curcânî'nin hadis usûlüne dair risâlesiyle birlikte *Risâletâni fî muştalahi'l-hadîs* adıyla yayımlanmıştır. bk. Riyâd: Mektebetu'r-Ruşd, 1987.

⁹⁶ Şehâvî, *ed-Đav'u'l-lâmi*, 7/260; Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, 2/1847; Şevkânî, *el-Bedru't-tâli*, 2/172; Bağdatlı, *Hediyetu'l-ârifin*, 2/9.

⁹⁷ bk. Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, 525. Bağdatlı, *İdâhu'l-Meknûn*, 1/433; Bağdatlı, *Hediyetu'l-ârifin*, 2/208. Eser üzerine bazı çalışmalar için bk. Sariye Elcundi, *Kâfiyecî'nin Hulâsatü'l-Akvâl fî Hadîsi 'İnnema'l-A'mâlu bi'n-Niyyât' Adlı Eserinin Tahkik ve Değerlendirmesi* (Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019); Taha Rıdvan Akay, *Osmanlıda Tek Hadis Şerhçiliği Kâfiyecî 879/1474 Örneği* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019). Eser neşredilmiştir. bk. Kâfiyecî, (*Mecmû'u Rasâli'l-'Allâme el-Kâfiyecî*) *Hulâşatu'l-'akvâl - el-Muhtaşar* fî 'ilmi'l-eşer, nşr. Husâm Salâh ed-Đırgâmî - Ahmed Fethî el-Beşîr (Beirut: Dâru'z-Zehâir, 1441).

⁹⁸ Taşköprizâde, eserin konuyla alakalı büyük küçük her şeyi zikrettiğine, çağdaşı hiç kimsenin işitmediği incelikleri barındırdığına işaret eder. bk. *eş-Şekâiku'n-nu'mâniyye*, 41; Ayrıca bk. Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, 1/844, 2/1661; Bağdatlı, *Hediyetu'l-ârifin*, 2/209.

⁹⁹ Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri* (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1333/1915), 2/5.

¹⁰⁰ Şehâvî, *ed-Đav'u'l-lâmi*, 7/260; Şevkânî, *el-Bedru't-tâli*, 2/172.

3. *el-Kitâbu'l-Vecîzu'n-nizâm fî ızhâri mevâridi'l-ahkâm*,¹⁰¹ (*Kitâbu'r-remz li'l-medârik 'alâ tarîkati's-selef ve'l-halef*).¹⁰²
4. *el-Ferah ve's-surûr fî beyâni'l-mezâhib*,¹⁰³ (*el-Ferah ve's-surûr fî beyâni'l-mezâhibi'l-erba'ati fi'l-'uşûr*).¹⁰⁴
5. *Neşâtu's-şudûr fî şerhi Kitâbi'l-Ferah ve's-surûr*.¹⁰⁵
6. *et-Tahrîr limâ zükira fi'd-Dureri'l-manzûm*,¹⁰⁶ (*et-Tahrîr limâ zükira fi'd-Dureri'l-manzûm mine'l-'umuri's-selâse elletî hiye'l-galağ ve's-sehv ve'n-nisyan*).¹⁰⁷
7. *Muhâveratu'l-fıkhiyye*.¹⁰⁸
8. *Risâle fi'stikbâli'l-Kible*.¹⁰⁹
9. *Telhîşu'l-Câmi'i'l-kebîr ve'l-Mecma'*.¹¹⁰
10. *Kitâbu't-Tezkira (Risâle fi'l-vağt)*.¹¹¹
11. *Ravdatu'z-zâhira en-nâfi'a fi'd-Dunyâ ve'l-Âhira*.¹¹²
12. *Kitâbu'l-muhtasar fi 'ilmi'l-istibdâl*.¹¹³
13. *er-Remz fi 'ilmi'l-istibdâl*.¹¹⁴
14. *el-Kâfi fî beyâni's-şaffi't-çavîli'l-mustakîm*.¹¹⁵

¹⁰¹ bk. Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, 1746, 12a-28b varakları arasında yer almaktadır.

¹⁰² *el-Kitâbu'l-Vecîzu'n-nizâm* ile aynı eserdir. bk. Gülen Karakullukcu, *Muhyiddîn el-Kâfiyeci ve Vecîzu'n-Nizâm fî Izhâri Medâriki'l-Ahkâm Adlı Eseri* (Adapazarı: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006); Hasan Özer, "Kâfiyeci ve *el-Kitâbu'l-Vecîzu'n-Nizâm fî Izhâri Medâriki'l-Ahkâm Adlı Risalesi*", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 9/351-378 (Konya: 2007); Kâfiyeci, "*el-Kitâbu'l-vecîzu'n-nizâm fî ızhâri mevâridi'l-ahkâm*", nşr. Hişâm b. Muhammed b. Süleymân b. s-Saîd, *Mecelletu'l-Cem'iyeti'l-fikhiyyeti's-Su'ûdiyye* 15 (Riyad: 2015), 103-189

¹⁰³ Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, 2/1253; Bağdatlı, *Hediyyetu'l-ârifîn*, 2/209.

¹⁰⁴ Bu eser Ehlisünnet fıkıh mezheplerinin mahiyeti, içtihat, taklit ve dört mezhep imamı vb. konular hakkında bir risaledir. Müellif bu eserini 866/1462 senesinde telif etmiştir. bk. Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, 3577. Eser neşredilmiştir. bk. Hasan Özer, "Kâfiyeci ve *Kitâbü'l-Ferah ve's-sürûr* adlı eserinin Tahkiki, Tanıtımı ve Değerlendirilmesi", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 12 (Konya: 2008).

¹⁰⁵ bk. Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, 1477; Esad Efendi, 1480. Bu eser Kâfiyeci'nin *el-Ferah ve's-surûr fî Beyâni'l-Mezâhib* adlı eserine yine kendisi tarafından yazılan bir şerhtir. Eser neşredilmiştir. bk. Kâfiyeci, *Neşâtu's-şudûr fî şerhi Kitâbi'l-Ferah ve's-surûr*, nşr. Hasan Özer (Beirut: Dâru İbn Hazm, 2011).

¹⁰⁶ Bu eserin bir nüshasının, British Museum'da Add. 7519 numaralı mecmuada (12a-13b) bulunduğu ve eserde "galat, sehv ve nisyan" kelimelerinin lügat ve istilâh manaları üzerinde durulduğuna işaret edilmektedir. bk. Kâfiyeci, *Kitâbu't-Taysîr* (Ankara: 1989), neşredenin girişi, 38.

¹⁰⁷ Brockelmann, *GAL*, 2/140.

¹⁰⁸ Bir nüshası Medine Ârif Hikmet Kütüphanesinde 170 numaralı mecmuada bulunan bu eser 1167/1754 senesinde Ali b. es-Seyyit et-Tablâvî tarafından istinsah edilmiştir. bk. Kâfiyeci, *Kitâbu't-Taysîr* (Ankara: 1989), neşredenin girişi, 21.

¹⁰⁹ Bu eser Kâhire: Dâru'l-Kutubi'l-Mısriyye, Mikât, 530 numarada yer alır. bk. Gökbulut, "Kâfiyeci", 24/154.

¹¹⁰ Şehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi'*, 7/260; Şevkânî, *el-Bedru't-tâli'*, 2/172.

¹¹¹ bk. Kâfiyeci, *Kitâbu't-Tezkira* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Nuruosmaniye, 1360), 20b.

¹¹² İslam âlimlerinin Cuma namazının faziletleri hakkında söyledikleri sözleri ihtiva eden bu eser, 132 varaktan ibaret olup, Paris Milli Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. bk. Kâfiyeci, *Kitâbu't-Taysîr* (Ankara: 1989), neşredenin girişi, 32.

¹¹³ bk. Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, 2882, 56b-59a.

¹¹⁴ bk. Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, 2882, 53b-55b. *Kitâbu'l-muhtasar fi 'ilmi'l-istibdâl ve er-Remz* adlı bu iki eser neşredilmiştir. bk. Hasan Özer, "Kâfiyeci (v. 879/1474) ve 'İstibdâl' Hakkındaki İki Risâlesinin Tahkik ve Tercümesi", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 18/169-184 (Konya 2011).

¹¹⁵ Eser günümüze ulaşmıştır. bk. Brockelmann, *GAL*, 2/139; Brockelmann, *Supplementband*, 2/141.

15. *Mi'râcu't-ṭabakât ve râfi'u'd-derecât li ehli'l-fehm ve's-sikât*,¹¹⁶ (*Risâle fi ṭabakâti'l-butûn li beyâni'l-vaḳf 'alâ evlâdi'l-evlâd*).¹¹⁷

16. *el-İḥkâm (fi ma'rifeti'l-eymân ve'l-aḥkâm)*.¹¹⁸

17. *Ferâid bahri'l-fevâid*.¹¹⁹

2.8. Siyâsetname, Adap ve Ahlak

1. *Nizâmu ḳalâidi'l-'ıkyân*.¹²⁰

2. *Seyfu'l-mulûk ve'l-ḥukkâm el-murşid lehum ilâ sebîli'l-Haḳḳ ve'l-aḥkâm*.¹²¹

3. *Seyfu'l-kuḳât 'ale'l-buḡât*.¹²²

4. *Seyfu'l-ḥaḳḳ ve'n-nuṣra 'alâ rikâbi ehli'l-baḡy ve'l-fitne*.¹²³

5. *ed-Durratu'l-'âliyetü'l-ġâliye*.¹²⁴

6. *Muḥtasar fi 'ilmi'l-irşâd*.¹²⁵

2.9. Tasavvuf, Metafizik ve Felsefe

1. *el-Kâfi eş-şâfi*.¹²⁶

¹¹⁶ Bağdatlı, *İdâhu'l-Meknûn*, 2/511; Bağdatlı, *Hediyetu'l-'ârifin*, 2/209; Ziriklî, *el-A'lâm*, 6/150.

¹¹⁷ Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, 2/583; Bağdatlı, *Hediyetu'l-'ârifin*, 2/209.

¹¹⁸ Bağdatlı, *İdâhu'l-Meknûn*, 1/36; Bağdatlı, *Hediyetu'l-'ârifin*, 2/208; Ziriklî, *el-A'lâm*, 6/150; Brockelmann, *GAL*, 2/139; Brockelmann, *Supplementband*, 2/140.

¹¹⁹ Arthur J. Arberry, "mucizelerle ilgili üç soru hakkında kısa bir yol" şeklinde nitelediği bu eserin görünen başka nüshasının olmadığını belirtir. bk. Arberry, *A Handlist of the Arabic Manuscripts*, 3/8 (nr. 3519).

¹²⁰ Bu eserin bir nüshası Ezher Kütüphanesi'nde (El-Mektebetu'l-Ezheriyye) 330927 numaralı mecmuada 23 varak halinde bulunmaktadır. Nüshanın sonundaki feraḡ kaydından anlaşıldığına göre müellif bu eserini, hicri 15 Zilhicce 871 / 24 Temmuz 1467 senesinde bitirmiştir. Eser, bir giriş, ardından sırasıyla üç bölüm ve hâtmeden oluşmaktadır. Birinci bölümde devlet başkanı olmanın faziletleri ve adaletle hükmetmenin önemi ve fazileti; ikinci bölümde Kudüs, Şam gibi şehirlerin faziletleri; üçüncü bölümde Rum diyarı, Rumlar ve özelliklerinden bahsedilmiştir. Hâtme kısmında takva konusuyla ilgili açıklama yapılmıştır. Bk. Kâfiyeci, *Nizâmu ḳalâidi'l-'ıkyân* (Mektebetu'l-Mostafa, 07 Haziran 2020).

¹²¹ Bağdatlı, *İdâhu'l-Meknûn*, 2/36; Bağdatlı, *Hediyetu'l-'ârifin*, 2/209. bk. Şehid Ali Paşa, 948/2 numaralı mecmuada bulunmaktadır. Eser neşredilmiştir. bk. *Seyfu'l-mulûk ve'l-ḥukkâm el-murşid lehum ilâ sebîli'l-Haḳḳ ve'l-aḥkâm*, nşr. İlyas Kaplan (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1426/2005), 67-140. Eser Türkçe çevirisi ile beraber yeniden neşredilmiştir.

¹²² Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, 2/1018, Bağdatlı, *Hediyetu'l-'ârifin*, 2/207. Eser günümüze ulaşmıştır. bk. Süleymaniye Kütüphanesi, Lâleli, 3643; Hacı Mahmud Efendi, 986; Esad Efendi, 3745; Şehid Ali Paşa, 948, 1-18; Beyazıd, 811; Veliiyüddin Efendi, 3288. Bu kitap Hacı Mahmud Efendi, 986 ve Şehid Ali Paşa, 948 numaralı mecmualardaki iki nüshası karşılaştırılarak neşredilmiştir. bk. *Seyfu'l-kuḳât 'ale'l-buḡât*, nşr. İlyas Kaplan (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1426/2005), 13-66. el-Kâfiyeci'nin *Seyfu'l-Mulûk* ve *Seyfu'l-Kudât* adlı eserleri Türkçe çevirileri ile beraber yeniden neşredilmiştir. bk. Muhyiddin el-Kâfiyeci, *Seyfu'l-Mulûk Seyfu'l-Kudât* - Kâfiyeci'nin Siyâsetnâmeleri, haz. Nâil Okuyucu, ed. Özgür Kavak - Hızır Murat Köse (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2018).

¹²³ Bağdatlı, *Hediyetu'l-'ârifin*, 2/208.

¹²⁴ bk. Kâfiyeci, *ed-Durratu'l-'âliyetü'l-ġâliye* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Nuruosmaniye, 2147), 16b-25b. Ayrıca bk. Bağdatlı, *İdâhu'l-Meknûn*, 1/459; Bağdatlı, *Hediyetu'l-'ârifin*, 2/208.

¹²⁵ Ziriklî, *el-A'lâm*, 6/150.

¹²⁶ Akıl, ilim, ilgi ve eğitim felsefesi konusundaki bu eser üç matlab ve bir hatime bölümünden oluşmaktadır. Birinci matlabda akıl ve ilim kavramları açıklanmıştır. İkinci matlabda akıl ve ilimin şerefi konusu ele alınmıştır. Üçüncü matlabda akıl ve ilim hususlarının birbirine üstünlüğü meselesi ele alınmıştır. Sonuç bölümünde Hz. Ali'nin (r.a.) ortaya koyduğu ve ona özgü bazı akli ve ilmi hususlara değinilmiştir. bk. Kâfiyeci, *el-Kâfi eş-şâfi* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Atıf Efendi, 2828), 171b-174a. Ayrıca bk. Bağdatlı, *Hediyetu'l-'ârifin*, 2/209. Arberry bu eser hakkında "Zekân ve öğrenmenin mükemmelliği üzerine bir yol" nitelemesinde bulunur. bk. Arberry, *A Handlist of the Arabic Manuscripts*, 3/8

2. *Kitâbu'r-ravh fi 'ilmi'r-rûh*,¹²⁷ (*Risâletu'r-ravh fi 'ilmi'r-rûh*).¹²⁸
3. *Kitabu'r-raḥme (et-Terceme) fi beyânı aḥvâli 'alemi'l-berzâh*.¹²⁹
4. *en-Nuzhe fi ravdati'r-rûh ve'n-nefs*.¹³⁰
5. *Neşâtu'l-bişâra bi'l-işâra (fi kableti'l-ervâh)*,¹³¹ *Ḳıbletu'l-ervâh fi't-taşavvuf*.¹³²
6. *Nuzhetu'l-ervâh ve gıbtatu'l-eşbâh fi't-taşavvuf*.¹³³
7. *Menâzilu'l-ervâh fi't-taşavvuf*.¹³⁴
8. *'Ikdu'l-ferâid min bahri'l-fevâid*¹³⁵ (*fi şerhi Esmâillâhi'l-husnâ*).¹³⁶
9. *el-Unsu'l-enîs fi ma'rifeti şe'ni'n-nefsi'n-nefs*,¹³⁷ (*Unsu'l-enîs fi ma'rifeti şe'ni en-fesi'n-nefs*).¹³⁸

2.10. Siyer ve Faziletler

1. *Zeynu'l-ferâh bi milâdi'n-Nebî*¹³⁹ (s.a.v.).
2. *Risâle fi'l-maḥabbe*.¹⁴⁰
3. *Ḳalâidu'l-ıkyân fi bahri faḍâli (şehri) Raceb ve Şa'bân*.¹⁴¹

2.11. Fen Bilimleri

1. *Hallu'l-işkâl fi mebâhişi'l-eşkâl fi'l-hendese*.¹⁴²
2. *Şerhu'l-cağmîn*¹⁴³ fi'l-hey'e.¹⁴⁴

-
- ¹²⁷ Üç bölümden oluşan bu eserin sonundaki kayıttan anlaşıldığına göre Kâfiyeci bu eserini 5 Muharrem 873/26 Temmuz 1468 tarihinde tamamlamıştır. bk. Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, 2130.
- ¹²⁸ bk. Medîne: Ârif Hikmet Kütüphanesi, 170. Kâfiyeci'nin *Kitâbu'r-ravh fi 'ilmi'r-rûh*, *Kitabu'r-raḥme* ve *en-Nuzhe fi ravdati'r-rûh ve'n-nefs* adlı eserleri üzerine bir çeviri ve değerlendirme çalışması yapılmıştır. bk. Ahmet Pirinç, *Osmanlı Âlimlerinden Muhyiddin el-Kâfiyeci ve Felsefi Görüşleri* (Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009).
- ¹²⁹ bk. Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, 2130, 17a-44b arasında yer alan bu esere kaynaklarda rastlanmamıştır.
- ¹³⁰ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 2/6; Bağdatlı, *Hediyetu'l-ârifin*, 2/209. Eser Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, 2130/1, 1a-7a varakları arasında yer almaktadır.
- ¹³¹ Kâfiyeci, *Neşâtu'l-bişâra bi'l-işâra* (İstanbul: Nuruosmaniye, 2147), 8b-14b. Bu konuda daha sonra şerh yazacağını 13a-b.
- ¹³² Bağdatlı, *Hediyetu'l-ârifin*, 2/208-209. Bu eser günümüze ulaşmıştır. bk. Brockelmann, *Supplementband*, 2/141.
- ¹³³ Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, 2/1939.
- ¹³⁴ Ziriklî, *el-A'lâm*, 6/6; Bağdatlı, *İdâhu'l-Meknûn*, 2/555. Bu eser neşredilmiştir. bk. Kâfiyeci, *Menâzilu'l-ervâh fi't-taşavvuf*, nşr. Mecdî Fethî İbrahim (Riyâd: Dâru's-Selâm, 1991).
- ¹³⁵ Kâfiyeci bu eserini 10 Şaban 863 (12 Haziran 1459) tarihinde tamamlamıştır. bk. Kâfiyeci, *Ikdu'l-ferâid min bahri'l-fevâid* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Fazıl Ahmed Paşa, 747), 1b-94a. Bu eser neşredilmiştir. bk. Kâfiyeci, *Şerhu'l-esmâi'l-husnâ* (Beyrut: 2012).
- ¹³⁶ Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, 2/1035; *Hediyetu'l-ârifin*, 2/208. Cerrahoğlu, Hartving Derenbourg'un, bu eserin 875/1470 senesinde yazıldığını ve 93 varaktan oluştuğunu belirttiğine işaret etmiştir. bk. Kâfiyeci, *Kitâbu't-Taysîr* (Ankara: 1989), neşredenin girişi, 37. Belirtilen telif tarihi hatalıdır. Derenbourg, incelediği nüshanın istinsâh tarihini sehven telif tarihi şeklinde kaydetmiş olmalıdır. bk. Fazıl Ahmed Paşa, 747), 94a
- ¹³⁷ Eserin British Museum, Add., 7519 numarada bulunduğu aktarılmaktadır. bk. Gökbulut, "Kâfiyeci", 24/154.
- ¹³⁸ Bağdatlı, *İdâhu'l-Meknûn*, 1/132; Bağdatlı, *Hediyetu'l-ârifin*, 2/208.
- ¹³⁹ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 2/6. Bu eserin yazma nüshası için bk. Brockelmann, *GAL*, 2/139.
- ¹⁴⁰ Bu eserin Berlin Kütüphanesi 5410 numarada yer aldığı aktarılmaktadır. bk. Brockelmann, *GAL*, 2/114; Kâfiyeci, *Kitâbu't-Taysîr* (Ankara: 1989), neşredenin girişi, 33.
- ¹⁴¹ Bağdatlı, *İdâhu'l-Meknûn*, 2/238; Bağdatlı, *Hediyetu'l-ârifin*, 2/209.
- ¹⁴² Ziriklî, *el-A'lâm*, 6/150; Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemu'l-Muellifin*, 10/150.
- ¹⁴³ Şerafeddin Muhamud b. Muhammed b. Ömer el-Cağmînî el-Hârizmî bk. Ziriklî, *el-A'lâm*, 7/181-182.
- ¹⁴⁴ Hârizmî'nin *el-Mulaḥḥas fi'l-hey'e* adlı eserinin şerhidir. bk. Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, 2/2004; Bağdatlı, *Hediyetu'l-ârifin*, 2/209.

3. *er-Remz (fî 'ilmi'l-uşturlâb)*.¹⁴⁵

2.12. Diğer Eserleri

1. *Remzu'l-ḥitâb bi raşî'i'l-îyâb (e'bâb)*.¹⁴⁶
2. *Benâtu'l-efkâr fî şe'ni'l-i'tibâr*.¹⁴⁷
3. *Keşfu'l-vucûhi'l-ḥasene'l-mestûra bi'n-nikâb li faḍillillâhi'l-Cevvâdi'l-Vehhâb*.¹⁴⁸
4. *el-Keşf 'an şerafi Ehli'l-Beyti'l-kirâm li efḍali'r-rusuli ve'l-enâm*.¹⁴⁹
5. *'İkdu'l-ferâid min tahrîri'l-fevâid*.¹⁵⁰
6. *Risâle mustakille bi 'ilmi'n-nefs ve vucûhi'l-kurâa*.¹⁵¹
7. *Cevâbu'l-enzâr*.¹⁵²
8. (İbnu'l-Fârız Konusundaki Soruya Cevap)¹⁵³
9. *Husnu'l-ḥitâm li'l-merâmi min hâza'l-keîâm*.¹⁵⁴
10. *Ḥitâmu'l-misk*.¹⁵⁵

3. Arap Dil Bilimi ve Dil Felsefesi Alanındaki Eserleri

Kâfiyeci'nin eserlerinde, meseleleri temellendirirken ve konuları tasnif ederken uyguladığı linguistik ve mantıksal bir perspektif görülür. Ancak, Kâfiyeci'nin Arap dil bilimi ile doğrudan ilgili eserlerini şu şekilde ele almak mümkündür.

1. *Şerhu'l-i'râb an Kavâ'id-i'râb*,¹⁵⁶ (*Şerhu'l-Kavâ'id el-Kubrâ*).¹⁵⁷

İbn Hişâm el-Ensârî'nin (öl. 761/1360) *Kavâ'idu'l-i'râb* adlı eserinin şerhidir. Kâfiyeci'nin en değerli eseri sayılır.¹⁵⁸

¹⁴⁵ Zirikli, *el-A'lâm*, 6/150-151.

¹⁴⁶ Bağdatlı, *İdâhu'l-Meknûn*, 1/583; Bağdatlı, *Hediyetu'l-ârifin*, 2/208-209. Yazma nüshası için bk. Brockelmann, *Supplementband*, 2/141.

¹⁴⁷ Bağdatlı, *İdâhu'l-Meknûn*, 1/197; Bağdatlı, *Hediyetu'l-ârifin*, 2/208.

¹⁴⁸ Kâfiyeci, *Şerhu'l-esmâ'i'l-ḥusnâ*, neşredenin girişi, 24.

¹⁴⁹ Kâfiyeci, *Şerhu'l-esmâ'i'l-ḥusnâ*, neşredenin girişi, 23.

¹⁵⁰ Bağdatlı, *İdâhu'l-meknûn*, 2/109; Bağdatlı, *Hediyetu'l-ârifin*, 2/209.

¹⁵¹ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 2/6.

¹⁵² bk. Muhyiddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Suleymân el-Kâfiyeci, *Şerhu'l-i'râb fî Kavâ'id-i'râb*, nşr. Âdil Muhammed Abdurrahman eş-Şendâh (Bağdat: Dîvânü'l-Vakfî's-Sunnî, 1428/2006), 62.

¹⁵³ İbn İyâs'ın yaptığı bazı açıklamalar Kâfiyeci'ye ait böyle bir esere işaret eder. Kâfiyeci söz konusu eserini İbnu'l-Fârız konusunda kendisine yöneltilen bir soruya cevap olarak kaleme almıştır. İbn İyâs, bu eseri "ifâdeleri güzel ve (hükümleri) insafa en yakın" olmakla niteler. bk. İbn İyâs, *Bedâ'u'z-zuhûr*, 3/48.

¹⁵⁴ Bağdatlı, *İdâhu'l-Meknûn*, 1/404; Bağdatlı, *Hediyetu'l-ârifin*, 2/208.

¹⁵⁵ Bu eserin yazma nüshası için bk. Brockelmann, *Supplementband*, 2/141.

¹⁵⁶ Bağdatlı, *Hediyetu'l-ârifin*, 2/209.

¹⁵⁷ Kâfiyeci'ye "*Şerhu'l-Kavâ'id-i'râb*" ismiyle de nispet olunan bu eser İbn Hişâm en-Nahvî'nin eserinin şerhi olup ismindeki bazı kelime farklılıklarıyla birçok defa neşredilmiştir. bk. *Şerhu Kavâ'id-i'râb*, nşr. Fahreddin Kabâve (Dımeşk: 1409/1988), 1993; nşr. Âdil Muhammed Abdurrahman eş-Şendâh (Bağdat: Dîvânü'l-Vakfî's-Sunnî, 1428/2006). Eser hakkında ayrıca bk. Kâtib Çelebi, Mustafa b. Abdillâh -Hacı Hâlife, *Keşfu'z-zunûn*, 2/124; Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemu'l-Muellifin Terâcimu musannifil-kutubi'l-arabiyye* (Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1993), 10/51.

¹⁵⁸ Taşköprizâde, *eş-Şekâiku'n-nu'mâniyye*, 40; Eser üzerine bir araştırma için bk. İzzet Marangozoğlu, "Kâfiyeci'nin Şerhu'l-i'râb 'an Kavâ'id-i'râb Adlı Eseri Üzerine Bazı Mülâhazalar", *Eskişehir Osman-gazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/12 (Mart 2020), 167-202.

Kâfiyeci'nin *Şerhu'l-i'râb 'an Kavâ'idil-i'râb*'ı memzûc bir şerh mahiyetindedir.¹⁵⁹ Görebildiğimiz eserleri itibarıyla Kâfiyeci'nin kaleme aldığı şerhlerin hepsinde memzûc bir şerh metodu takip ettiği dikkat çeker.

Eserde "fenkale metodunu" kullanır. Kâfiyeci bu metodu muhtelif şekillerde uygular.¹⁶⁰

Örnek:

"Eğer ... dersin, ben ... derim" (فَإِنْ قُلْتَ ... فَأَنْتَ)¹⁶¹

Kâfiyeci, *Şerhu'l-i'râb*'ı şerh ederken, eserin farklı yazma nüshalarını karşılaştırır ve nüsha farklılıklarına işaret eder.¹⁶² Kâfiyeci'nin kaynak metne karşı gösterdiği bu titizlik, metni doğru anlayıp doğru yorumlamak için olmalıdır.

Şerhu'l-i'râb 'an Kavâ'idil-i'râb'da tercih ettiği gramatik görüşlere nazaran Kâfiyeci'nin, Basra dil ekolünün görüşlerini benimsemeye meyilli olduğu görülür.¹⁶³ Ancak, Kâfiyeci, eseri şerh ederken zikrettiği anlam problemlerini çözümlerken her zaman Basra veya Kûfe dil ekollerinden birinin görüşüne meyilmez. Tam aksine bazı durumlarda müteahhir nahiv âlimlerinden bazılarının görüşlerini benimser. Bu noktada, *i'râb* teriminin anlam özellikleri hususunda *i'râb*'ın lafzî veya ma'nevi olabileceğine dair otorite görüşleri zikrettikten sonra İbnu'l-Hâcib'in (öl. 646/1249) "*i'râb*'ın hareketlerle ya da hareke yerine geçecek şeylerle olduğu" yönündeki görüşünü öne çıkarması dikkat çeker. Kâfiyeci, bu konuda İbnu'l-Hâcib'in görüşünü benimsemesinin sebebini "*i'râb*'a olan ihtiyacın anlamlar arasını ayırmak" olduğu şeklinde açıklar.¹⁶⁴ Kâfiyeci'nin bu tercihten onun *i'râb* konusunda, *i'râb*'ın lafzî olduğuna meylettiği anlaşılmaktadır.

Kâfiyeci'ye göre her durumu idrak etmekte asıl olan şey teemmüldür.¹⁶⁵

2. *el-Unmûzec fi bahşi'l-isti'âre*.¹⁶⁶

Kâfiyeci'nin bu eseri belâgat ilmiyle alakalı bir kitaptır.¹⁶⁷ Eser beyân ilminin konularından istiâre, istiâre-i mekniyye ve ta'hyîliyye hakkında geniş açıklamalara yer veren bir çalışmadır.¹⁶⁸ Kısaca, Kâfiyeci bu eserini istiâre-i mekniyye ve ta'hyîliyye konularındaki farklı görüş, şüphe ve düğümleri çözümlmek için yazmıştır.¹⁶⁹ Kâfiyeci eserini iki bölümde ele almıştır. Birinci bölümde istiâre-i mekniyye,¹⁷⁰ ta'hyîliyye¹⁷¹ konularını; ikinci bölümde ise bu ikisine lazım olan hususlar¹⁷² ile ilgili konuları ele almıştır.

Kâfiyeci istiâre-i mekniyye konusunda Selef âlimlerinin görüşlerini tercih etmiş¹⁷³ ve Sekkâkî'nin görüşlerini tenkit etmiştir.¹⁷⁴

¹⁵⁹ bk. Kâfiyeci, *Şerhu'l-i'râb fi Kavâ'idil-i'râb*, 53-493. Buradan itibaren bu esere yapılan atıflarda (Bağdat: Dîvânü'l-Vakfî's-Sunnî, 1428/2006) baskısı esas alınmıştır.

¹⁶⁰ bk. Kâfiyeci, *Şerhu'l-i'râb fi Kavâ'idil-i'râb*, 79.

¹⁶¹ bk. Kâfiyeci, *Şerhu'l-i'râb fi Kavâ'idil-i'râb*, 75, 79, 83, 87, 94.

¹⁶² bk. Kâfiyeci, *Şerhu'l-i'râb fi Kavâ'idil-i'râb*, 79, 83, 99.

¹⁶³ Kâfiyeci, *Şerhu'l-i'râb fi Kavâ'idil-i'râb* (Bağdat: Dîvânü'l-Vakfî's-Sunnî, 2006), neşredenin girişi, 13.

¹⁶⁴ bk. Kâfiyeci, *Şerhu'l-i'râb fi Kavâ'idil-i'râb*, 72.

¹⁶⁵ Kâfiyeci, *Şerhu'l-i'râb fi Kavâ'idil-i'râb*, 493.

¹⁶⁶ Bu esere ait bir yazma nüsha için bk. Brockelmann, *Supplementband*, 2/141.

¹⁶⁷ Eser neşredilmiştir. bk. Muhyiddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Suleymân el-Kâfiyeci, *el-Unmûzec fi bahşi'l-isti'âre*, nşr. Muhammed es-Seyyid Selâm (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2015), 17-58.

¹⁶⁸ Kâfiyeci, *el-Unmûzec fi bahşi'l-isti'âre*, 17-18.

¹⁶⁹ Kâfiyeci, *el-Unmûzec fi bahşi'l-isti'âre*, 17-18.

¹⁷⁰ Kâfiyeci, *el-Unmûzec fi bahşi'l-isti'âre*, 17-44.

¹⁷¹ Kâfiyeci, *el-Unmûzec fi bahşi'l-isti'âre*, 45-53.

¹⁷² Kâfiyeci, *el-Unmûzec fi bahşi'l-isti'âre*, 55-58.

¹⁷³ Kâfiyeci, *el-Unmûzec fi bahşi'l-isti'âre*, 41-44.

¹⁷⁴ Kâfiyeci, *el-Unmûzec fi bahşi'l-isti'âre*, 36.

1100 | Murat Tala. Kâfiyeci'nin Eserleri ve Arap Dil Bilimine Katkıları: Tespit, ...

Kâfiyeci istiâre-i tahyîliyye konusunda da Selef âlimlerinin görüşlerini tercih etmiş ve Sekkâkî'nin görüşlerini tekit etmiştir.¹⁷⁵

Kâfiyeci, istiâre-i mekniyye ve tahyîliyye hususunda yazdığı bu eseriyle belâgat ilmine derleyici ve tahkik edici bir katkı sağladığı ifade edilebilir.

3. *Şerhu'l-isti'âre*.¹⁷⁶

Kaynaklarda zikri geçen bu esere ulaşılamamıştır. Ancak bir önceki eserle konu benzerliği olduğu açıktır.

4. *Risâle fi "Kâne Zeydun Kâimen"*.¹⁷⁷

Kâfiyeci'nin dil bilim ve dil felsefesi yönünü temsil eden eserlerinden biridir. Kâfiyeci bu eserinde *كَانَ زَيْدٌ قَائِمًا* "Zeyd ayakta idi" cümlesi hakkında on iki farklı açıdan değerlendirmede bulunur.¹⁷⁸

Bu eser yazma nüshalarda hep *Risâle fi "Zeydun Kâimun"* adlı eser ile beraber istinsâh edilmiş halde bulunmaktadır. Ancak iki eserin de farklı ve müstakil bir telif olduğu açıktır.

5. *Risâle fi "Zeydun Kâimun"*.¹⁷⁹

Kâfiyeci bu eserinde *زَيْدٌ قَائِمٌ* "Zeyd ayakta" ifadesini i'râb, anlam, dil bilim, mantık ve dil felsefesi gibi farklı perspektiflerden ele alarak incelemiş ve meseleye yüz on üç yönden açılım getirmiştir.¹⁸⁰

Kısaca bu eser Kâfiyeci'nin gramer, dil bilim, mantık ve dil felsefesi gibi farklı alanlardan faydalanarak tek bir meseleyi çözümlerken interdisipliner bakış geliştirme yönünü açıkça ortaya koyar.

6. *Risâle fi'l-mebâhişi'l-mute'allika bi "Emmâ"*, (*Makâle fi Dîbâceti'l-Misbâh*).¹⁸¹

Kâfiyeci'nin bu eseri gramatik, dil bilimsel ve felsefi bir içeriğe sahiptir. Arap dilindeki *Emmâ ba'du* (Faşlu'l-ıhtâb) ifadesinin gramatik özelliklerini ve anlam yönlerini ele alan bir eserdir. Günümüze ulaşmıştır. Kâfiyeci'nin bu eseri birincisinde *emmâ* ikincisinde *ba'du* sözcüğünü ele aldığı iki bölümden oluşur.¹⁸²

7. *Nuzhetu'l-mu'rib fi'l-Meşriq ve'l-Mağrib*,¹⁸³ (*İ'râbu ekmeli'l-ğamd*).¹⁸⁴

Nuzhetu'l-mu'rib adlı eser dil bilimsel bir içeriğe sahiptir. *Elhamdu li'llâhi ekmel el-hamd* ifadesindeki, *ekmel* sözcüğünün i'râbının nasıl olacağıyla ilgili bir eserdir. Kâfiyeci'nin yaşadığı asırda meydana gelen canlı dil tartışmalarından birine cevap olarak yazmıştır.¹⁸⁵

¹⁷⁵ Kâfiyeci, *el-Unmûzec fi bahşi'l-isti'âra*, 52-53.

¹⁷⁶ Bağdatlı, *Hediyetu'l-ârifin*, 2/209.

¹⁷⁷ bk. Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, 3829/5, 140b-142b.

¹⁷⁸ bk. Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, 3829/5, 140b-142b.

¹⁷⁹ bk. Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, 3829/5, 140b-145b.

¹⁸⁰ bk. Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, 3829/5, 142b-145b.

¹⁸¹ bk. Süleymaniye Kütüphanesi, Lâleli, 3032, 28a-34a.

¹⁸² Süleymaniye Kütüphanesi, Lâleli, 3032, 28a-34a.

¹⁸³ Bağdatlı, *İdâhu'l-Meknûn*, 2/642; Bağdatlı, *Hediyetu'l-ârifin*, 2/208-209; Zirikli, *el-A'lâm*, 6/150; Brockelmann, *Supplementband*, 2/141. Eserin bazı yazma nüshaları için bk. Süleymaniye Kütüphanesi, Yeni Câmi, 1181, 59b-61b; Ezher Kütüphanesi (El-Mektebetu'l-Ezheriyye), 323154, 1b-5a. Eser neşredilmiştir. bk. Murat Tala, "Kâfiyeci'nin 'Nuzhetu'l-Mu'rib fi'l-Meşriki ve'l-Mağrib' Adlı Eserinin Arap Dilindeki Yeri ve Önemi", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 38/141-172 (Konya: 2014).

¹⁸⁴ Bazı kütüphanelerde Kâfiyeci'ye, *İ'râbu ekmeli'l-ğamd* ismiyle nispet edilen eser, *Nuzhetu'l-mu'rib fi'l-Meşriki ve'l-Mağrib* adlı eserin aynısıdır. bk. Süleymaniye Kütüphanesi, Lâleli, 1906-M, 42b-45a.

¹⁸⁵ Tala, "Kâfiyeci'nin 'Nuzhetu'l-Mu'rib fi'l-Meşriki ve'l-Mağrib' Adlı Eserinin Arap Dilindeki Yeri ve Önemi", 141-172.

Eserin kaleme alınış süreci, soru ve cevaplardan meydana gelen bir dizi yazışmalardan oluşmaktadır.¹⁸⁶ İlmî müraselât (ilmî mektuplaşma) türünün bir örneği olan bu eserde, *isim cümlesinin sübut ve istimrara delalet ettiğinden dolayı daha kalıcı bir anlam vurgusuna sahip olması* gibi dil tartışmalarına rastlanır.¹⁸⁷

8. *Nuzhetu'l-aşhâb fi mes'eleti'l-kuhl*.¹⁸⁸

Arap dilinde bir gramer ve anlam problemi olarak dikkat çeken ism-i tafđil meselesiyle ilgili bir eserdir. *Nuzhetu'l-aşhâb* adlı eser, *ism-i tafđilin açık isimde amel etmesi problemi* şeklinde ifade edilebilecek *kuhl meselesi*¹⁸⁹ çerçevesinde ism-i tafđilin i'râbı ve anlam özellikleri gibi hususları ele almaktadır.¹⁹⁰

Kâfiyeci *Nuzhetu'l-aşhâb* adlı eserinde, ism-i tafđilin açık isimde amel edebilmesi için cümlelerin hükmünün olumsuz olması gerektiğini ileri süren nahiv âlimlerinin aksine, cümle ister menfi ister müspet olsun, ism-i tafđilin her durumda açık isimde amel edebileceğini vurgulamıştır. Böylece meselenin tahliline dair farklı bakış açıları önermiştir. *Nuzhetu'l-aşhâb* adlı eserinde yaptığı açıklamalara nazaran Kâfiyeci'ye göre i'râb, nahvî (gramatik) anlamla alakalıdır. Lügavi anlamlar ve cümleden dolayı (lâzımî) olarak anlaşılan anlamların i'râba etkisi yoktur.¹⁹¹

9. *Remzu'l-esrâr*.¹⁹² (*Remzu'l-esrâr fi mes'eleti'l-ekmel*).¹⁹³

Kâfiyeci'nin bu eseri yine ism-i tafđilin i'râbı ve anlam özellikleri konusunda yazılmıştır. *Nuzhetu'l-aşhâb* adlı eserden farklı bir çalışmadır. İsm-i tafđilin ameli meselesinin hem teorik hem de felsefî boyutlarına dair farklı açılımlar getirmiştir. *Remzu'l-esrâr*, *Nuzhetu'l-aşhâb*'i tamamlayıcı nitelikte bir eserdir.¹⁹⁴

10. *en-Niseb li ehli'l-edeb*.¹⁹⁵

Kâfiyeci'nin bu eseri nisbet konusuyla ilgilidir. Dil, gramer ve anlam metafiziği hususlarında zengin bir içeriğe sahiptir. Bu bağlamda eserin nisbet konusu çerçevesinde; dil-anlam, özne-yüklem, dil-varlık, dil-mantık ve dil-felsefe münasebeti gibi birçok metafizik konuyu temellendirmeye çalışan bir çalışma olduğu ifade edilebilir. Üç bölümden oluşmaktadır. Müellif bu eserini 27 Cemaziyelevvel 868 / 6 Şubat 1464 tarihinde tamamlamıştır.¹⁹⁶

Nisbetin Mahiyetinin Tarifi, Ona İhtiyacın Beyanı ve Nisbetin Sebepleri (تعريف ماهية ونسبتها وفي بيان الحاجة إليها بيان أسبابها) başlığını taşıyan birinci bölümde, nisbetin tanımı¹⁹⁷, çeşitleri

¹⁸⁶ Eserin yazılış süreciyle ilgili bk. Tala, "Kâfiyeci'nin 'Nuzhetu'l-Mu'rib fi'l-Meşrîki ve'l-Mağrib' Adlı Eserinin Arap Dilindeki Yeri ve Önemi", 146-147.

¹⁸⁷ Tala, "Kâfiyeci'nin 'Nuzhetu'l-Mu'rib fi'l-Meşrîki ve'l-Mağrib' Adlı Eserinin Arap Dilindeki Yeri ve Önemi", 159.

¹⁸⁸ Kâfiyeci, *Nuzhetu'l-aşhâb* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Yeni Câmi, 1181), 56b-58b; (Burdur: Burdur Kütüphanesi, 1752), 67b-69a. Bu eser neşredilmiştir. bk. Murat Tala, "Kâfiyeci'nin 'Nuzhetu'l-aşhâb' ve 'Remzu'l-esrâr' Adlı Eserlerinin Tetkiki", *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 16/2 (2016), 357-360.

¹⁸⁹ Kuhl meselesi hakkında bk. Tala, "Kâfiyeci'nin 'Nuzhetu'l-aşhâb' ve 'Remzu'l-esrâr' Adlı Eserlerinin Tetkiki", 346-347.

¹⁹⁰ Tala, "Kâfiyeci'nin 'Nuzhetu'l-aşhâb' ve 'Remzu'l-esrâr' Adlı Eserlerinin Tetkiki", 357-360.

¹⁹¹ Tala, "Kâfiyeci'nin 'Nuzhetu'l-aşhâb' ve 'Remzu'l-esrâr' Adlı Eserlerinin Tetkiki", 355-356.

¹⁹² Kâfiyeci, *Remzu'l-esrâr* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Yeni Câmi, 1181), 62a-63a. Eser neşredilmiştir. bk. Tala, "Kâfiyeci'nin 'Nuzhetu'l-aşhâb' ve 'Remzu'l-esrâr' Adlı Eserlerinin Tetkiki", 360-361.

¹⁹³ Carl Brockelmann, *GAL*, 2/140.

¹⁹⁴ Tala, "Kâfiyeci'nin 'Nuzhetu'l-aşhâb' ve 'Remzu'l-esrâr' Adlı Eserlerinin Tetkiki", 355-356.

¹⁹⁵ bk. Süleymaniye Kütüphanesi, Lâleli, 1906-M, 1b-40a.

¹⁹⁶ bk. Süleymaniye Kütüphanesi, Lâleli, 1906-M, 40a.

¹⁹⁷ bk. Süleymaniye Kütüphanesi, Lâleli, 1906-M, 1b-2a.

1102 | Murat Tala. Kâfiyecî'nin Eserleri ve Arap Dil Bilimine Katkıları: Tespit, ...

ve metafizik boyutları, İslâm metafiziğindeki yansımaları,¹⁹⁸ nisbetin isnâd anlamında kullanıldığı zaman taşıdığı anlam özellikleri ve nisbetin tam olması durumunun bazı özellikleri,¹⁹⁹ mutlak nisbetin iki çeşidi: 1-İhbârî nisbet (Zeyd ayaktadır) ve inşâî nisbet (Zeyd ayakta mı?) gibi hakkında sükût edilmesi sahih olan nisbetler. 2-Masdarların ve müştakların kendi maddelerine nisbet edilmeleri durumunda olduğu gibi izâfî, ikâî ve vasfî nisbetler gibi hakkında sükût edilmesi sahih olmayan nisbet çeşitleri,²⁰⁰ ve nisbetin sebebi²⁰¹ gibi konuları ele almaktadır.

Nisbetin Hükümleri (أحكام النسبة) başlığını taşıyan ikinci bölümde²⁰², nisbet ilmine olan ihtiyaç²⁰³ vb. konuları ele alır.

Tam ve Haberî Nisbetle İlgili Hükümler ... (بيان العلم المتعلق بالنسبة التامة الخبرية قصداً وأصالةً) başlığını taşıyan üçüncü bölümde,²⁰⁴ bilginin tasavvur ve tasdik yönleri, mesele hakkındaki bazı tartışmalar,²⁰⁵ ve efâl-i kulûb konusunun nisbetle ilgili yönleri²⁰⁶ zahirin tevlinin iki yolu²⁰⁷ ve bazı kelâmî meseleler²⁰⁸ gibi hususlar üzerinde durur.

Kâfiyecî'ye göre nisbet, ister hissi ister makul ister bu ikisi dışında bir şey olsun, akıl umuru kuşattığından dolayı, yalnızca akılla idrak edilebilir. Duyularda bunun tam tersi bir durum söz konusudur. Çünkü duyuların durumu işlerle sınırlıdır.²⁰⁹

11. *Risâle fi't-tağlîb*.²¹⁰

Belâgat konusunda bir eserdir.

12. *Hâşiye 'ale'l-Muṭavvel*.²¹¹

Sa'duddîn et-Teftâzânî'nin *el-Muṭavvel* adlı eserinin haşiyesidir.²¹²

13. *el-İşrâk fi meratibi't-ṭibâk*.²¹³

Belâgat ilmine dair bir eserdir.

14. *Risâle fi "men" eṣ-şarṭiyye*

Bir nüshası Ezher Kütüphanesi'nde bulunan bu eser dil bilimsel içeriğe sahiptir. Eserde, şart ifade eden "men" edatının bazı semantik anlam özellikleri ele alınmıştır. Bu bağlamda, Takiyyüddîn es-Sübkî (ö. 756/1355) ve İbn Hişâm el-Ensârî'nin (ö. 761/1360) şart edatı olan "men" edatının anlam özellikleri hakkındaki görüşleri etrafında değerlendirmeler yapılmıştır.²¹⁴

¹⁹⁸ bk. Süleymaniye Kütüphanesi, Lâleli, 1906-M, 2a-4b.

¹⁹⁹ bk. Süleymaniye Kütüphanesi, Lâleli, 1906-M, 4b-5a, 5a-5b.

²⁰⁰ bk. Süleymaniye Kütüphanesi, Lâleli, 1906-M, 5b-6a.

²⁰¹ bk. Süleymaniye Kütüphanesi, Lâleli, 1906-M, 7a-7b.

²⁰² bk. Süleymaniye Kütüphanesi, Lâleli, 1906-M, 11a-19b.

²⁰³ bk. Süleymaniye Kütüphanesi, Lâleli, 1906-M, 11a.

²⁰⁴ bk. Süleymaniye Kütüphanesi, Lâleli, 1906-M, 19b.

²⁰⁵ bk. Süleymaniye Kütüphanesi, Lâleli, 1906-M, 19b-20a.

²⁰⁶ bk. Süleymaniye Kütüphanesi, Lâleli, 1906-M, 23b-24b.

²⁰⁷ bk. Süleymaniye Kütüphanesi, Lâleli, 1906-M, 32b-33a.

²⁰⁸ bk. Süleymaniye Kütüphanesi, Lâleli, 1906-M, 32a, 34a.

²⁰⁹ bk. Süleymaniye Kütüphanesi, Lâleli, 1906-M, 6a-b.

²¹⁰ Abdolvâhid el-Cuhdânî, *el-Allâme Muḥyiddîn el-Kâfiyecî Ḥayâtuh ve Muşannefâtuh me'a taḥkîki selâsu rasâil* (Beirut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2016), 73.

²¹¹ Şehâvî, *ed-Ḍav'u'l-lâmi*, 7/260; Şevkânî, *el-Bedru't-tâli*, 2/172.

²¹² Şehâvî, *ed-Ḍav'u'l-lâmi*, 7/260; Şevkânî, *el-Bedru't-tâli*, 2/172.

²¹³ Ezher Kütüphanesi (El-Mektebetu'l-Ezheriyye), Belâğa, 130447; Bağdatlı, *İdâhu'l-meknûn*, 1/87; Bağdatlı, *Hediyyetu'l-ârifin*, 2/208.

²¹⁴ Ezher Kütüphanesi (El-Mektebetu'l-Ezheriyye), mecmûa 83303/8, 85b-87b.

Son tahlilde Kâfiyeci'nin en değerli çalışmalarından²¹⁵ birçoğunu Arap dili sahasında kaleme aldığı görülmektedir. Onun eserlerinin Arap dil bilimi, dil öğretimi, anlam bilimi ve dil felsefesine katkı sağladığı ifade edilebilir.

4. Kâfiyeci'nin Eserleri Üzerine Değerlendirme

Kâfiyeci'nin eserlerinin çoğu Anadolu, Suriye ve Mısır kütüphanelerinde bulunmaktadır. Bununla beraber Hindistan, Dubai, Batı devletlerinin kütüphaneleri ve diğer bazı kütüphanelerde de rastlanmaktadır. Kâfiyeci'nin eserlerini adlandırmadaki problemler, eserlerin sayısı, eserlerin konulara göre dağılımı, eserlerin içerik ve telif özellikleri, sultanlara ve devlet adamlarına sunulan eserleri vb. hususlar hakkında şunları ifade etmek mümkündür.

4.1. Eserlerin İsimleri

Biyografi kitapları, kütüphane katalogları ve Kâfiyeci'nin yazma veya matbu birçok eseri incelenerek tespit edildiği kadarıyla, Kâfiyeci'nin çalışmalarının çoğunun günümüze ulaştığı anlaşılmaktadır. Ancak müellifin bazı kitaplarının, eseri istinsâh eden müstensih'in tasarrufundan veya eserin asıl ismiyle değil de meşhur olanıyla kaydedilmesinden dolayı farklı bir esermiş gibi algılandığı düşünülmektedir. Söz konusu algının oluşmasında bizzat Kâfiyeci tarafından bazı eserlerinin farklı şekillerde adlandırılmış olmasının etkisinden de bahsedilebilir. Bu hususta *er-Remz 'alâ kenzi'l-'avâri'*²¹⁶ adlı eserin *er-Remz fi 'ilmi'l-istibdâl* şeklinde, *Kitâbu't-Tezkira*²¹⁷ adlı eserin ise *Usûlü Suleymân el-Kâfiyeci, Risâle fi'l-vağf*²¹⁸ şekillerinde ve *Neşâtu'l-bişâra* adlı eserin *el-Bişâra* şeklinde anılması²¹⁹ dikkat çekmektedir.

4.2. Eserlerin Sayısı

Kâfiyeci'nin eserlerinin sayısı hakkında kesin bir rakam vermek şu an için mümkün görünmemektedir. Ancak onun eserlerinin sayısı hakkında şu öncüllerden hareketle bir çıkarım yapmak mümkündür:

Kâfiyeci 7 Muharrem 874 / 17 Temmuz 1469 tarihli bir icâzetnamede eserlerinin yüzden fazla olduğunu²²⁰ bizzat kendisi vurgulamıştır. Bu tarih itibarı ile onun en az yüz bir tane eser yazmış olduğu ifade edilebilir. Zira, onun tespit edilen eserleri dikkate alındığında, cümlede geçen "yüzden fazla" vurgusunun kesretten kinaye olmadığı açıktır.

Sehâvî, Kâfiyeci'nin eserlerinin yüzü aştığını²²¹ yinelemiştir.

Suyûfî, hocası Kâfiyeci'nin kendi eserlerinden birçoğunun ismini unuttuğunu belirtmiştir.²²²

Kâfiyeci 7 Muharrem 874 / 17 Temmuz 1469 tarihinden sonra eser yazmayı sürdürmüştür. Bu bağlamda şu eserleri dikkat çekmektedir:

Nuzhetu'l-mu'ribi 10 Ramazan 874 (13 Mart 1470),²²³ *Nuzhetu'l-aşhâbı* 12 Ramazan 874 (15 Mart 1470),²²⁴ *Remzu'l-esrârı* 26 Ramazan 874 (29 Mart 1470),²²⁵ *İlmu'l-kumûn'u*

²¹⁵ Taşköprizâde, *eş-Şekâiku'n-nu'mâniyye*, 40.

²¹⁶ bk. Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, 2882, 55b.

²¹⁷ Kâfiyeci, *Kitâbu't-Tezkira*, Nuruosmaniye, 1360, 20b.

²¹⁸ Kâfiyeci, *Kitâbu't-Tezkira*, Nuruosmaniye, 1360, Zahriyye, 1b, 2b.

²¹⁹ Kâfiyeci, *Neşâtu'l-bişâra bi'l-işâra*, 8a, 13b.

²²⁰ bk. Süleymaniye Kütüphanesi, Lâleli, 1906-M, 48b-49a.

²²¹ Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi*, 7/260.

²²² Suyûfî, *Buğyetu'l-vu'ât*, 1/117.

²²³ Kâfiyeci, *Nuzhetu'l-mu'rib fi'l-Meşriğ ve'l-Mağrib* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli, 1906-M), 45a. Ayrıca bk. Tala, "Kâfiyeci'nin 'Nuzhetu'l-Mu'rib fi'l-Meşriki ve'l-Mağrib' Adlı Eserinin Arap Dilindeki Yeri ve Önemi", 146, 171.

²²⁴ Kâfiyeci, *Nuzhetu'l-aşhâb* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Yeni Câmi, 1181), 58b. Ayrıca bk. Tala, "Kâfiyeci'nin 'Nuzhetu'l-ashâb' ve 'Remzu'l-esrâr' Adlı Eserlerinin Tetkiki", 360.

²²⁵ Kâfiyeci, *Remzu'l-esrâr* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Yeni Câmi, 1181), 63a. Ayrıca bk. Tala, "Kâfiyeci'nin 'Nuzhetu'l-ashâb' ve 'Remzu'l-esrâr' Adlı Eserlerinin Tetkiki", 361.

1104 | Murat Tala. Kâfiyeci'nin Eserleri ve Arap Dil Bilimine Katkıları: Tespit, ...

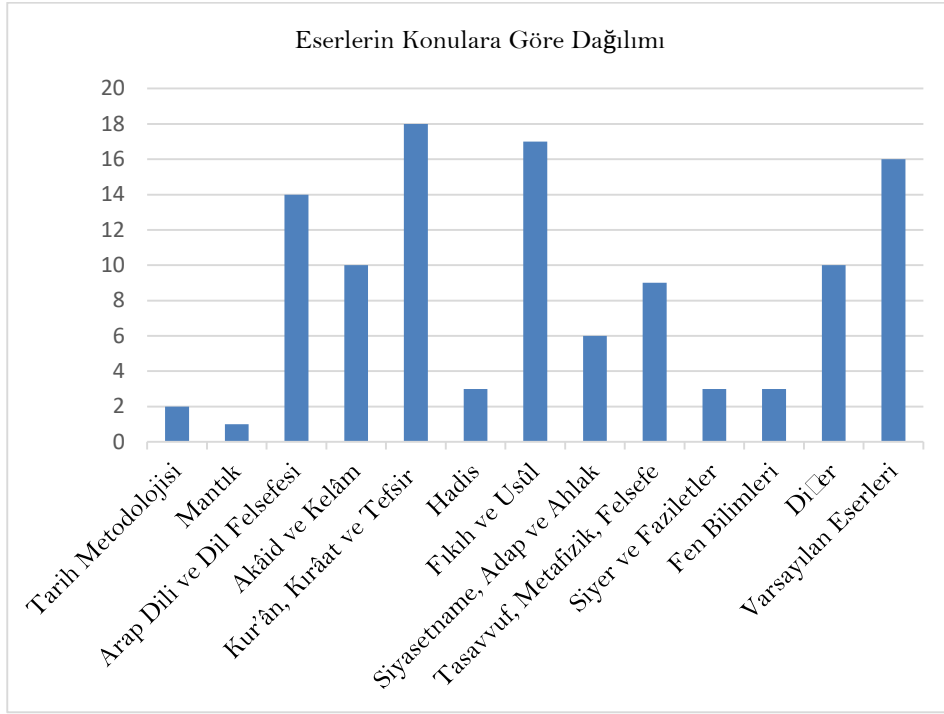
11 Cemâziyelevvel 875 (5 Kasım 1470) tarihinde yazmıştır.²²⁶ "İbnu'l-Fârız Konusundaki Soruya Cevap"²²⁷ şeklinde işaret edilen eserini en erken 875 senesinin Muharrem-Safer aylarında (Temmuz-Ağustos 1470) yazmış olabilir. *Kitâbu't-Tezkira'yı* 12 Muharrem 876 (1 Temmuz 1471),²²⁸ *et-Tergîbi* 26 Muharrem 876 (15 Temmuz 1471),²²⁹ *Neşâtu'l-bişâra'yı* 877 senesinin Safer ayının sonlarında (Ağustos 1472) kaleme almıştır.²³⁰ Kâfiyeci'nin, *Neşâtu'l-bişâra'nın* sonlarında "Bu konuda size tahkik ve tetkik açısından daha fazla açıklama yapacağız."²³¹ gibi sözleri daha başka eserler yazmaya kararlı olduğuna işaret etmektedir. Nitekim, *ed-Durratu'l-âliye'yı* 25 Cemâziyelevvel 877 (28 Ekim 1472),²³² *el-Kitâbu'l-Vecîzu'n-nizâm'ı* 14 Ramazan 878 (2 Şubat 1474),²³³ ve *Mi'râcu't-ṭabakât'ı* 29 Ramazan 878 (17 Şubat 1474) tarihinde tamamlamıştır. Bu noktadan hareketle Kâfiyeci'nin, hayatı boyunca *en az yüz on iki* eser kaleme aldığı (101+11=112) ifade edilebilir.

Kâfiyeci'nin eserleri sadece biyografi kitaplarında adı zikredilenlerden ibaret değildir.

4.3. Eserlerin Konulara Göre Dağılımı

Kâfiyeci'nin eserleri konularına göre şu şekilde bir dağılım gösterir:

Şekil 4: Kâfiyeci'nin eserlerinin konulara göre dağılımı

Yukarıdaki grafikten anlaşıldığı kadarıyla Kâfiyeci; Kur'ân, kıraât, tefsir, Arap dili ve dil felsefesi, mantık, târih, târih usûlü, akâid, kelâm, hadis, fıkıh, fıkıh usulü, tasavvuf, felsefe, ahlak, metafizik, siyer, faziletler, fen bilimleri ve diğer bazı konularda eserler vermiştir.

²²⁶ Kâfiyeci, ' *İlmu'l-kumûn*, Nuruosmaniye, 2147, 7a.

²²⁷ İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zuhûr*, 3/48.

²²⁸ Kâfiyeci, *Kitâbu't-Tezkira*, Nuruosmaniye, 1360, 20b.

²²⁹ Kâfiyeci, *et-Tergîb fi keşfi rumûzi't-Tehzîb*, Süleymaniye Kütüphanesi, Lâleli, 2592, 98a-b.

²³⁰ Kâfiyeci, *Neşâtu'l-bişâra bi'l-işâra*, 14b.

²³¹ Kâfiyeci, *Neşâtu'l-bişâra bi'l-işâra*, 13a-b.

²³² Kâfiyeci, *ed-Durratu'l-âliye*, 25b.

²³³ bk. Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, 1746, 28a-b.

Kâfiyeci'nin tespit edilen eserlerinin konulara göre tasnifini, eser sayı ve oranlarını şu şekilde göstermek mümkündür:

Tablo 1: Kâfiyeci'nin eserlerinin konulara göre sayı ve oranları

	Eserlerin Konulara Göre Tasnifi	Tespit Edilen Eser sayısı	Genel Oranı
1	Kur'ân, Kırâat ve Tefsir	18	±%16
2	Fıkıh, Usûl ve Fetva	17	±%15
3	Arap Dili ve Dil Felsefesi	14	±%13
4	Akâid ve Kelâm	10	±%9
5	Tasavvuf, Metafizik ve Felsefe	9	±%8
6	Siyasetname, Adap ve Ahlak	6	±%5
7	Siyer ve Faziletler	3	±%3
8	Hadis	3	±%3
9	Fen Bilimleri	3	±%3
10	Tarih Metodolojisi	2	±%2
11	Mantık	1	±%1
12	Diğer Eserleri: Tasnif Edilemeyenler	10	±%9
13	Adı Tespit Edilemeyen Ancak Sayısal Açıdan Varlığı İspatlanan Eserleri	(en az) 16	±%14
TOPLAM		96+16=112	±%10
			0

4.4. Eserlerin İçerik ve Telif Özellikleri

Kâfiyeci'nin kaynaklarda adı zikredilen bazı eserlerinin yerleri hala tespit edilememiştir. Dolayısıyla Kâfiyeci'ye ait olduğu bilinen, ancak günümüze ulaşmış ulaşılmadığı tespit edilemeyen eserlerin birçoğunun mahiyet ve içeriği konusunda bir fikir sahibi olmak zordur.

Kâfiyeci'nin eserlerinde içerik ve telif özellikleri açısından, linguistik, mantıkî, ilmî ve felsefî bir yöntem kullandığı belirtilebilir. Yine Kâfiyeci'nin, meseleleri ele alırken, problemleri tek perspektiften değil, birçok perspektiften hareketle tespit ve tahlil ettiği ifade edilebilir.

Dil bilimsel tahliller ve mantıksal çözümlenmelerle zenginleştirmiş ilmi temellendirmeler, Kâfiyeci'nin sadece linguistik eserlerinde değil, tüm eserlerinde baskın bir telif metodu olarak kendini gösterir.

Kâfiyeci'nin eserlerinin çoğu özgün çalışmalardır. Bazıları ise kendisinden önceki âlimlerin kaleme aldığı otorite metinler üzerine yazılmış eserlerdir. Kâfiyeci (öl. 879/1474), Zemaşşeri (öl. 538/1144), Cağmîni (öl. 618/1221), Beyzâvi (öl. 685/1286), Ađudüddîn el-İcî (öl. 756/1355), İbn Hişâm el-Enşârî (öl. 761/1360) ve Teftâzânî (öl. 792/1390) gibi otorite âlimlerin eserleri üzerine bazı şerh ve hâşiye çalışmaları yapmıştır. Üzerine çalışma yaptığı eserler arasında *el-Keşşâf*, *el-Mulaḥḥas fi'l-hey'e*, *Envâru't-Tenzil*, *el-Hidâye*, *Şerḥu'l-Hidâye*, *el-Mevâkıf*, *Şerḥu'l-Mevâkıf*, *'Akâidu'l-'Ađudiyye*, *Tehzîbul-mantık ve'l-keḷâm* ve *el-Muṭavvel* gibi eserler dikkat çekmektedir. Buradan hareketle Kâfiyeci'nin ağırlıklı olarak, Hicrî yedinci ve sekizinci asırlarda yazılmış otorite metinler üzerine çalışmalar yaptığı ifade edilebilir.

4.5. Sultanlara, Devlet Adamlarına İthaf Ettiği ve Kütüphanelere Gönderdiği Eserleri

Kâfiyeci birçok eserini Sultanlara ve diğer devlet adamlarına sunmuş ve bazı kütüphanelere hediye etmiştir. Bu hususta şu eserlerine işaret etmek mümkündür.

Kâfiyeci *et-Ğurratu'l-vâdıha fî tefsîri'l-Fâtiha* adlı eserini Zâhiriyye Kütüphanesi'ne hediye etmiştir.²³⁴

Kâfiyeci *ed-Durratu'l-âliyetü'l-ğâliye* adlı eserini, Ebu'n-Nasr Seyfuddîn el-Meliku'l-Eşref Kayıtbay (ö. 901/1496) için yazmıştır.²³⁵

Kâfiyeci *Seyfu'l-mulûk*'u Mahmud Paşa'ya ithaf etmiştir.²³⁶

Kâfiyeci *Kitâbu'n-nuzhe fî ravdati'r-rûh ve'n-nefs*'i Mahmud Paşa'ya ithaf etmiştir.²³⁷

4.6. Kâfiyeci'ye Nispeti Problemlili Eserler

Kâfiyeci'ye isnat edilen bazı eserlerin ona aidiyeti hususunda bir takım iddialar ortaya konulmuştur. Bu görüşleri şöylece özetlemek mümkündür.

1. *Tefsîru Âyâti'l-Muteşâbihât*

Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, 178 numarada Kâfiyeci'ye nispet edilen "Tefsîru Âyâti'l-Muteşâbihât" adlı bir eser mevcuttur. Bu kitap Kâfiyeci'ye ait değildir. Cerrahoğlu'nun da ifade ettiğine göre bu eser Burhânuddîn Ebu'l-Kâsım Maḥmûd b. Ḥamza el-Kirmânî'nin "*el-Burhân fî tevcîhi muteşâbihi'l-Kur'ân limâ fihî mine'l-ḥucceti ve'l-beyân*" adlı kitabının bir nüshasıdır. Eserin içeriğinde Kâfiyeci'ye ait olduğuna delil teşkil edecek hiç bir dayanak yoktur.²³⁸

2. *Levâmi'u'l-Envâr fi't-Taşavvuf*

Brockelmann, Kâfiyeci'ye nispet edilen bu eser hakkında, eserin nerede olduğunu belirtmeksizin bazı açıklamalarda bulunur. Bu bağlamda eserin Sirâcuddîn 'Umer b. İshâk el-Hindî'nin (öl. 773/1371) *Levâyiḥu'l-envâr fi'r-reddi 'alâ men enkerâ 'ale'l-ârifine ve le'tâifu'l-esrâr*'ının bir kopyası gibi olduğuna dair bazı şüpheler oluşturur.²³⁹ Ancak kitabın Kâfiyeci'ye nispetinin sıhhatini ilmi bir şekilde sorgulamaz.

4.7. Eserleri Etrafında Oluşan Literatür

Kâfiyeci'nin bazı eserleri şerh edilmiştir. Yine onun görüşlerinin etkisiyle kaleme alınan çalışmalar da vardır. Söz konusu çalışmalardan bazıları şunlardır.

1. *es-Siyâdetu'l-munḳâde şerḥu Envâri's-sa 'âde*, Muhammed b. Abdirrahmân b. Muhammed el-Absî ed-Deyrî el-Hanefî (ö. 878/1474 tarihinde hayatta) tarafından yazılmıştır. Kâfiyeci'nin *Envâru's-sa 'âde* adlı eserinin şerhidir.²⁴⁰ Eserin telifi 19 Zilkade 878 / 7 Nisan 1474 tarihinde tamamlanmıştır.²⁴¹ Bu noktadan hareketle *es-Siyâdetu'l-munḳâde* adlı eserin Kâfiyeci (öl. 879/1474) hayattayken yazıldığı ifade edilebilir.

Deyrî, *es-Siyâdetu'l-munḳâde* adlı eserini Kâfiyeci'nin işaretiyle yazmıştır. Ayrıca Kâfiyeci'nin bu eseri bir grup seçkin âlim tarafından da şerh edilmiştir.²⁴²

2. *Fecru's-semd fî i'râbi Emeli'l-ḥamd*, Suyûtî tarafından yazılmıştır. Eser "*الْحَمْدُ لِلَّهِ أَكْمَلُ*" cümlesindeki "*أَكْمَلُ*" kelimesinin i'râbi ile ilgili dil bilimsel açıklamalar içerir. Suyûtî bu eserinde ilk olarak Kâfiyeci'nin *Nuzhetu'l-mu'rib* adlı eserinde zikrettiği bazı görüşleri

²³⁴ Muhyiddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Suleymân el-Kâfiyeci, *et-Ğurratu'l-vâdıha fî tefsîri'l-Fâtiha*, nşr. Merzûk Ali İbrahim, *Mecelletu'l-buḥûs ve'd-dirâsâti'l-Ğur'âniyye*, 10/16 (Medine: Mecma'ül-Melik Fehd, ts.), 16/180.

²³⁵ Kâfiyeci, *ed-Durratu'l-âliye*, 16b-25b.

²³⁶ Kâfiyeci, *Seyfu'l-mulûk*, Ayasofya, 2882M, Zahriyye. bk. Ek-2.

²³⁷ Kâfiyeci, *Kitâbu'n-nuzhe fî ravdati'r-rûh ve'n-nefs*, Ayasofya, 2130, Zahriyye. bk. Ek-1.

²³⁸ Kâfiyeci, *Kitâbu't-Taysîr* (Ankara: 1989), neşreden giriş, 42.

²³⁹ Brockelmann, *GAL*, 2/140. Ayrıca bk. Kâfiyeci, *Kitâbu't-Taysîr* (Ankara: 1989), neşreden giriş, 20.

²⁴⁰ Deyrî, *es-Siyâdetu'l-munḳâde*, Veliyyüddin Efendi, 590, 1b.

²⁴¹ Deyrî, *es-Siyâdetu'l-munḳâde*, Veliyyüddin Efendi, 590, 118b.

²⁴² Deyrî, *es-Siyâdetu'l-munḳâde*, Veliyyüddin Efendi, 590, 2b.

özetler. Bu görüşlere yönelik değerlendirmeler yapar ve Kâfiyeci'den farklı tercihlerde bulunur. *Fercru's-sem'd* adlı eser *Nuzhetu'l-mu'rib*'in bir ihtisarı değildir.²⁴³

Sonuç

Saruhanoğulları, Osmanlı, Tatar, Acem ve Memluk coğrafyalarında ilmi faaliyetlerde bulunan Kâfiyeci üretken bir bilim insanıdır. Kâfiyeci birçok ilim dalında yazdığı eserleri ile söz konusu ilmi yeni bir formda sunmayı başarmış çok kültürlü bir âlimdir.

Kâfiyeci bazı resmi görevleri deruhte etmenin yanı sıra eser telifi ve bilim insanı yetiştirme hususlarına odaklanmıştır. Talebeleri arasında Zekeriyâ el-Ensârî ve Suyûtî gibi şahıslar vardır.

Bu araştırmada Kâfiyeci'nin, hayatı boyunca *en az yüz on iki* tane eser kaleme almış olduğu tespit edilmiştir. Onun eserlerinden doksan altı tanesinin adı belirlenmiştir.

Kâfiyeci'nin yazdığı eserler onun, Arap dili, Arap grameri, belâgat, tarih metodolojisi, hadis, tefsir, fıkıh, kelâm, tasavvuf, semantik, metafizik vb. alanların meselelerinde uzmanlaşarak geniş bir çerçevede bilgi ürettiğini göstermektedir. Onun otoritesinin en açık olduğu alan dil bilimleri ve akli ilimlerdir.

Kâfiyeci en önemli eserlerini Arap grameri ve mantık sahalarında vermiştir. Arap diline dair yazdığı eserler başta olmak üzere, diğer eserleri içerisinde yaptığı linguistik ve semantik çözümler onun yetkin bir dil âlimi olduğunu göstermektedir.

Kâfiyeci eserlerini telif ederken linguistik, mantıkî, ilmî ve felsefî bir yöntem kullanmıştır. Kâfiyeci'nin linguistik ustalığı Arap dilinden başka alanlarda yazdığı eserlerine yansımıştır. Kâfiyeci'nin mantık ustalığı ise eserlerine konuları biçimsel mantık ilkelerine göre düzenleme hususunda yansımıştır.

Kâfiyeci'nin bazı eserleri, özellikle mistisizm ve tarihçilik konusundaki çalışmalarını yeni disiplinler kurmak için bilinçli bir girişim olarak değerlendirilmiştir.

Kâfiyeci'nin, *en-Niseb li ehli'l-edeb*, *Risâle fi "Kâne Zeydun Kâimen"* ve *Risâle fi "Zeydun Kâimun"* adlı eserleri başta olmak üzere, dil bilimsel eserleri ve diğer eserlerinde yaptığı "anlam tasavvuru" ve diğer metafizik meselelere yönelik açıklamalar; metafizik, dil felsefesi ve anlam biliminin temel problem alanlarından "dil-varlık ve anlam" ilişkisinin temellendirilmesi açısından açılımlar getirmektedir. Kâfiyeci birçok dil bilimsel problemi çözümlerken kendisinden önceki dil bilimsel birikime anlam, yorum ve metot açılarından katkı sunmuştur. Bu yönüyle Arap dil bilimi ve dil öğretimine katkı sağladığı açıktır.

²⁴³ Murat Tala, "Bir Varağın Merâmı: 'Fercru's-Sem'd fi 'râbi Ekmeli'l-Hamd' Adlı Eser Üzerine Bir İnceleme", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 35 (Konya 2013), 102-103.

Kaynakça

- Ahmed Teymûr Paşa. *Fehresu'l-Hızâneti't-Teymûriyye*. Kâhire: Matba'atu Dâri'l-Kutubi'l-Mışriyye, 1948.
- Akay, Taha Rıdvan. *Osmanlıda Tek Hadis Şerhçiliği Kâfiyeci 879/1474 Örneği*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Arberry, Arthur J. *The Chester Beatty Library: A Handlist of the Arabic Manuscripts*. Dublin: Hodges, Figgis - Co. Ltd., 1958.
- Bağdatlı İsmâil Paşa. *İdâhu'l-meknûn fi'z-zeyl 'alâ Keşfi'z-zunûn 'an esâmi'l-kutub ve'l-funûn*. Tashih: Şerafeddin Yaltkaya - Rifat Bilge. İstanbul: el-Matba'atu'l-Behiyye, 1945.
- Bağdatlı İsmâil Paşa. *Hediyetu'l-ârifîn, Esmâu'l-muellifîn ve âşâru'l-muşannifîn*. İstanbul: el-Matba'atu'l-Behiyye, 1951.
- Brockelmann, Carl. *Geschichte der Arabischen Litteratur (GAL)*. 2 Cilt. Leiden: 1943-49.
- Brockelmann, Carl. *Geschichte der Arabischen Litteratur Supplementband*. 3 Cilt. Leiden: E. J. Brill, 1938.
- Bursalı Mehmet Tahir. *Osmanlı Müellifleri*. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1333/1915.
- Çalış, Halim. *Kâfiyeci'nin Kelam İlmindeki Yeri ve el-Envar fi İlmit-Tevhîd Adlı Eseri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1999.
- Cuhdânî, Abdulvâhid. *el-'Allâme Muhyiddîn el-Kâfiyeci Hayâtuh ve Muşannefâtuh me'a tahkîki selâsu rasâil*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2016.
- Çoban, Ali. "XV. Yüzyıl Memlükler Dönemi Mısır'ında İbnü'l-Fârız Tartışmaları: Taraflar-Tenkitler". *İslam Te'lif Geleneğinde Biyografi Yazıcılığı*. ed. Hidayet Aydar. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2018.
- Deyrî, Muhammed b. Abdîrahmân b. Muhammed el-Hanefî, *es-Siyâdetu'l-munâde şerhu Envâri's-sa'ade*. İstanbul: Veliyyüddin Efendi, 590; Ahmed Paşa, 127.
- Edirnevî, Ahmed b. Muhammed. *Tabakâtu'l-mufessirîn*. nşr. Suleymân b. Sâlih. Medine: Mektebetu'l-'ulûm ve'l-hikem, 1997.
- Emecen, Feridun. "Manisa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/577-583. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Elcundi, Sariye. *Kâfiyeci'nin Hulâsatü'l-Akvâl fi Hadîsi 'İnnema'l-A'mâlû bi'n-Niyyât' Adlı Eserinin Tahkik ve Değerlendirmesi*. Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Gökbulut, Hasan. "Kâfiyeci". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/154-155. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebu'l-Fađl Ahmed b. Ali b. Muhammed. *ed-Dureru'l-Kâmine*. Haydarâbâd: Dâiratu'l-Me'ârifî'l-Osmâniyye, 1348/1929.
- İbnü'l-İmâd, Ebu'l-Fellâh Abdulhay el-Hanbelî. *Şezerâtu'z-zeheb fi ahbâri men zeheb*. Kahire: Mektebetu'l-Kudsî, 1350.
- İbn İyâs, Muhammed b. Ahmed. *Bedâi'u'z-zuhûr fi vaqâi'id-duhûr*. Kahire: Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-'Arabiyye, 1972.
- İbn Şâhîn, Zeynüddîn Abdülbâsî b. Halîl el-Malatî el-Hanefî. *Neylu'l-emel fi zeyli'd-duvel*. nşr. 'Umer Abdusselâm Tedmurî. Beyrut: Mektebetu'l-Asriyye, 2002.
- İbn Tağrî Berdî, Ebu'l-Mehâsin Yûsuf el-Atabekî. *en-Nucûmu'z-zâhira fi Mulûki Mısra ve'l-Kâhira*. Kahire: Matba'atu Dâri'l-Kutubi'l-Mışriyye, 1929.
- İssawi, Charles Philip. *An Economic History of The Midle East and North Africa*. New York: Columbia University Press, 1982.
- Kâfiyeci, Muhyiddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Suleymân. *en-Niseb li ehli'l-edeb*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Lâleli, 1906-M, 1b-40a.
- Kâfiyeci, Muhyiddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Suleymân. *Ikdu'l-ferâid min bahri'l-fevâid*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Fazıl Ahmed Paşa, 747.
- Kâfiyeci, Muhyiddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Suleymân. *el-Kâfi eş-Şâfi*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Atif Efendi, 2828, 171b-174a.
- Kâfiyeci, Muhyiddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Suleymân. *Nizâmu kalâ idi'l-ıkyân*. Mektebetu'l-Mostafa. Kahire: Ezher Kütüphanesi, 330927. Erişim. 07 Haziran 2020. file:///C:/Users/Yazar/Downloads/m000140.pdf

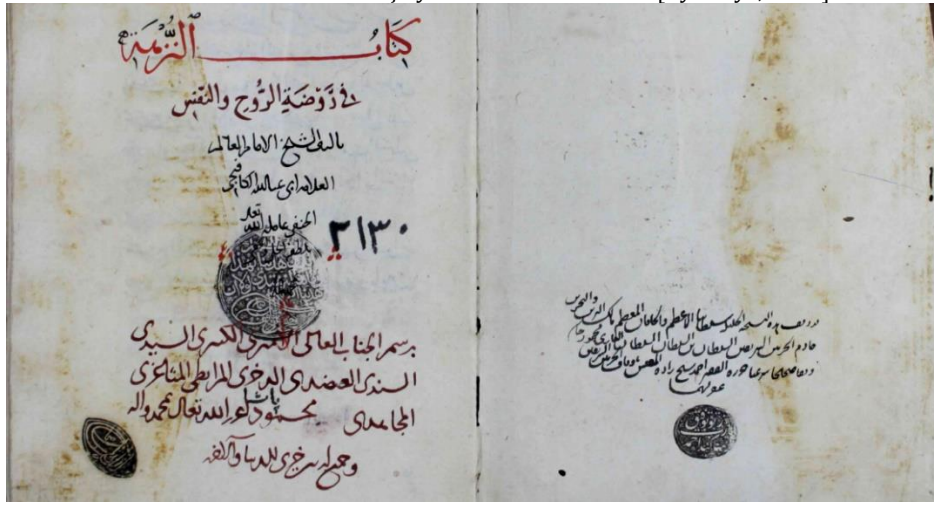
- Kâfiyeci, Muhyiddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Suleymân. *Nehru'l-hayât fi ma'rifeti's-sîfât*. Mektebetu'l-Mostafa. Erişim. 07 Haziran 2020. <https://al-mostafa.info/data/arabic/depot/gap.php?file=m016351.pdf>
- Kâfiyeci, Muhyiddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Suleymân. *Nuzhetu'l-mu'rib fi'l-Meşriq ve'l-Mağrib*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli, 1906-M, 42 b-45a.
- Kâfiyeci, Muhyiddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Suleymân. *Nuzhetu'l-aşhâb*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Yeni Câmi, 1181, 56b-58b.
- Kâfiyeci, Muhyiddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Suleymân. *Remzu'l-esrâr*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Yeni Câmi, 1181, 62a-63a.
- Kâfiyeci, Muhyiddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Suleymân. *Kitâbu't-Taysîr fi kavâ'idî 'ilmi't-tafsîr*. nşr. İsmail Cerrahoğlu. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1989.
- Kâfiyeci, Muhyiddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Suleymân. *et-Teyssîr fi kavâ'idî 'ilmi't-tefsîr*. nşr. Nâsır Muhammed el-Maṭrûdî. Beyrut: Dâru'l-Kalem - Dâru'r-Rifâ'î, 1990.
- Kâfiyeci, Muhyiddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Suleymân. *el-Muhtasar fi 'ilmi't-târîh*. nşr. Muhammed Kemaleddin İzzettin. Beyrut: 'Âlemu'l-Kutub, 1990.
- Kâfiyeci, Muhyiddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Suleymân. *Menâzilu'l-ervâh fi't-taşavvuf*. nşr. Mecdî Fethî İbrahim. Riyâd: Dâru's-Selâm, 1991.
- Kâfiyeci, Muhyiddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Suleymân. *eż-Zafer ve'l-halâş*. nşr. Abdulvahid el-Cühdânî. *Mecelletu Âfâki's-sekâfe ve't-turâş*. 44/183-199. Merkezü Cum'a'l-Mâcid, 2003.
- Kâfiyeci, Muhyiddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Suleymân. *Şerhu'l-i'râb fi Kavâ'idî'l-i'râb*. nşr. Âdil Muhammed Abdurrahman eş-Şendâh. Bağdat: Dîvânu'l-Vakfi's-Sunnî, 2006.
- Kâfiyeci, Muhyiddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Suleymân. *Neşâtu's-sudûr fi şerhi Kitâbi'l-Ferâh ve's-surûr*. nşr. Hasan Özer. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2011.
- Kâfiyeci, Muhyiddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Suleymân. *Şerhu'l-esmâi'l-husnâ*. nşr. Ahmed Receb Ebû Sâlim. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2012.
- Kâfiyeci, Muhyiddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Suleymân. *el-Unmüzece fi bahsi'l-isti'âra*. nşr. Muhammed es-Seyyid Selâm. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2015.
- Kâfiyeci, Muhyiddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Suleymân. *et-Gurratu'l-vâdîha fi tefsîri'l-Fâtiha*. nşr. Merzûk Ali İbrahim. *Mecelletu'l-buhûs ve'd-dirâsâti'l-Kur'âniyye*. 10/16: 161-258. Medine: Mecma'ül-Melik Fehd, ts.
- Kâfiyeci, Muhyiddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Suleymân. *el-Gurratu'l-vâdîha fi tefsîri'l-Fâtiha*. nşr. Ali Ramazan Abdülmecîd el-Ezherî. Kâhire: Dâru'l-İhsân, 2017.
- Kâfiyeci, Muhyiddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Suleymân. *et-Tergîb fi keşfi rumûzi't-Tehzîb*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Lâleli, 2592.
- Kâfiyeci, Muhyiddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Suleymân. *Kitâbu't-Tezkira*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Nuruosmaniye, 1360.
- Kâfiyeci, Muhyiddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Suleymân. *ed-Durratu'l-âliyetü'l-gâliye*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Nuruosmaniye, 2147, 16b-25b.
- Kâfiyeci, Muhyiddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Suleymân. "*el-Kitâbu'l-vecîzu'n-nizâm fi ızhâri mevâridi'l-aḥkâm*". nşr. Hişâm b. Muhammed b. Suleymân b. s-Saîd. *Mecelletu'l-Cem'iyyeti'l-fikhiyyeti's-Su'ûdiyye* 15/ 103-189. Riyâd: 2015.
- Kâfiyeci, Muhyiddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Suleymân. *et-Tezkira li uli'l-elbâb fi mesâilî'l-isti'âze ve'l-besmele*. nşr. Hânî el-Burâ'î. Kuveyt: Dâru'z-Zâhiriyye, 2018.
- Kâfiyeci, Muhyiddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Suleymân. *Seyfü'l-Mülük Seyfü'l-Kudât* – Kâfiyeci'nin Siyâsetnâmeleri. haz. Nâil Okuyucu. ed. Özgür Kavak - Hızır Murat Köse. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2018.
- Kâfiyeci, Muhyiddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Suleymân. (*Mecmû'u Rasâilî'l-Allâme el-Kâfiyeci*) *Hulâşatu'l-'akvâl - el-Muhtasar fi 'ilmi'l-eser*. nşr. Husâm Salâh ed-Dirgâmî – Ahmed Fethî el-Beşîr. Beyrut: Dâru'z-Zehâir, 1441.
- Kâtib Çelebi, Mustafa b. Abdillâh (Hacı Hâlif). *Keşfü'z-zunûn 'an esâmî'l-kutub ve'l-funûn*. Tashih: Şerafeddin Yaltkaya - Rifat Bilge. İstanbul: el-Matba'atu'l-Behiyye, 1941.

1110 | Murat Tala. Kâfiyecî'nin Eserleri ve Arap Dil Bilimine Katkıları: Tespit, ...

- Karakullukcu, Gülen. *Muhyiddîn el-Kâfiyecî ve Vecûzu'n-Nizâm fî Izhâri Medâriki'l-Ahkâm Adlı Eseri*. Adapazarı: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Kefevî, Muhamûd b. Süleyman. *Ketâibu a'lâmi'l-ahyâr min fuqahâi mezhebi'n-Nu'mân el-Muhtâr*. İstanbul: Millet Kütüphanesi, Feyzullah Efendi, 1381.
- Kehhâle, Ömer Rıza. *Mu'cemu'l-Muellifîn Terâcimu musannifî'l-kutubi'l-arabiyye*. Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1993.
- Kur'ân-ı Kerîm Meâli*. çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 12. Basım, 2006.
- Leknevî, Muhammed Abdülhay. *el-Fevâidu'l-behiyye fî terâcimi'l-Hanefiyye*. Beyrut: Şeriketu Dâri'l-Erkâm, 1324.
- Marangozoğlu, İzzet. "Kâfiyecî'nin Şerhu'l-İ'râb 'an Kavâ'idî'l-İ'râb Adlı Eseri Üzerine Bazı Mülâhazalar". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/12 (Mart 2020), 167-202. <http://doi.org/10.5281/zenodo.3710830>
- Muhibbî, Muhammed el-Emîn b. Fazlillâh. *Hulâşatu'l-eser fî a'yâni'l-ğarnî'l-hâdî'aşar*. Kahire: el-Matba'atu'l-Vehbiyye, 1284/1868.
- Muslu, Cihan Yüksel. *Osmanlılar ve Memluklar İslam Dünyasında İmparatorluk Diplomasisi ve Rekabet*. çev. Zeynep Rona. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2016.
- Özer, Hasan. "Kâfiyecî ve el-Kitâbu'l-Vecûzu'n-Nizâm fî Izhâri Medâriki'l-Ahkâm Adlı Risalesi". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*. 9/351-378. Konya: 2007.
- Özer, Hasan. "Kâfiyecî ve Kitâbü'l-Ferâh ve's-sürûr adlı eserinin Tahkiki, Tanıtımı ve Değerlendirilmesi". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*. 12/277-300. Konya: 2008.
- Özer, Hasan. "Kâfiyecî (v. 879/1474) ve 'İstibdâl' Hakkındaki İki Risâlesinin Tahkik ve Tercümesi". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*. 18/169-184. Konya: 2011.
- Rosenthal, Franz. *A History of Muslim Historiography*. Leiden: E. J. Brill, 1968.
- Rosenthal, Franz. "al-Kâfiyadjî". *The Encyclopaedia of Islam*. ed. E. van Donzel - B. Lewis - Ch. Pellat. 4: 414. Leiden: E. J. Brill, 1997.
- Şehâvî, Şemsuddîn Muhammed b. Abdurrahmân. *ed-ğav'u'l-lâmi' li ehli'l-ğarnî't-tâsi'*. Kahire: Mektebetu'l-Kudsî, 1353.
- Şehâvî, Şemsuddîn Muhammed b. Abdurrahman. *ez-Zeyl' alâ Raf'î'l-ısr ev Buğyetu'l-'ulemâ' ve'r-ruvât*. nşr. Cevde Hilâl - Muhammed Mahmûd Şubh. Kahire: Dâru'l-Mısrıyye, ts.
- Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahman. *Buğyetu'l-vu'ât fî tabakâti'l-lugaviyyîn ve'n-nuhat*. Kâhire: Matba'atu 'İsâ el-Bâbî el-Halebî ve Şerîkâhu, 1964.
- Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahman. *Husnu'l-muhâdara fî târihi Mısra ve'l-Kâhira*. nşr. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim. Kâhire: Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-Arabiyye, 1967.
- Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahman. *el-Muncem fî'l-mu'cem mu'cemu şuyûhi's-Suyûtî*. nşr. İbrahim Bâcis Adulmecîd. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1995.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali. *el-Bedru't-tâli' bi meğâsini men ba'de'l-ğarnî's-sâbi'*. Kâhire: el-Matba'atu's-Sa'âde, 1348/1929.
- Şulul, Kasım. *İslam Düşüncesinde Tarih Tasavvuru ve Usulü*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2008.
- Tala, Murat. "Bir Varağın Merâmı: 'Fecru's-Semed fî İ'râbi Ekmeli'l-Hamd' Adlı Eser Üzerine Bir İnceleme". *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 35/97-122. Konya: 2013.
- Tala, Murat. "Kâfiyecî'nin 'Nuzhetu'l-Mu'rib fî'l-Meşriki ve'l-Mağrib' Adlı Eserinin Arap Dilindeki Yeri ve Önemi". *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 38/141-172. Konya: 2014.
- Tala, Murat. "Kâfiyecî'nin 'Nuzhetu'l-ashâb' ve 'Remzu'l-esrâr' Adlı Eserlerinin Tetkiki". *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*. 16/2: 345-361. Konya: 2016.
- Taşkın, Ünal. *Osmanlı Devleti'nde Kullanılan Ölçü ve Tartı Birimleri*. Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005.
- Taşköprizâde, Ebu'l-ğayr 'İsâmuddîn Ahmed b. Mustafa. *es-Şekâiku'n-nu'mâniyye fî 'ulemâ'd-Devleti'l-Usmâniyye*. Beyrut: Dâru'l-kitâbi'l-arabî, 1975.
- Taşköprizâde, Ebu'l-ğayr 'İsâmuddîn Ahmed b. Mustafa. *Miftâhu's-sa'âde ve mişbâhu's-siyâde fî mevdu'âtî'l-'ulûm*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1985.

- Weiss, Bernard. "al-Kâfiyâjî (d. 879/1474)". *Encyclopedia of Arabic Literature*. ed. Julie Scott Meisami - Paul Starkey. 2: 422. London and New York: Routledge, 1998.
- Yavuz, Safa. *Muhyiddin el-Kafiyeji'nin Nüzhetu'l-İhvân Adlı Eserinin Edisyon Kritiği: Tefsir ve Dil Yönünden İncelenmesi*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Zirikî, Hayruddîn. *el-A'lâm Kâmûsu terâcîm li eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ' mine'l-musta'ribîn ve'l-musteşrikin*. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâ'în, 1989.

Ek-1: *Kitâbu'n-nuzhe*'nin Mahmud Paşa'ya İthaf Edilen Nüshası [Ayasofya, 2130]

Ek-2: *Seyfu'l-mulûk ve'l-hukkâm*'ın Mahmud Paşa'ya İthaf Edilen Nüshası [Ayasofya, 2882M]

